HRADNÍ KAPLE ZNOJEMSKÁ.

POPISUJE

V. HOUDEK.

*Věnováno vys. důst. p. konsist. radovi **Ig. Wurmovi**, t. č. předsedovi Vlast. muz. spolku v Olomouci.*

S pěti tabulkami a 15 obrázky v textu.

(Zvláštní otisk z „Časopisu vlasten. muzejního spolku olomuckého“.)

V OLOMOUCI 1899.
Tiskem národní knih- a kamenotiskárny Kramáře a Procházky.
Nákladem vlasten. muzejního spolku olomuckého.

HRADNÍ KAPLE ZNOJEMSKÁ.

POPISUJE

V. HOUDEK.

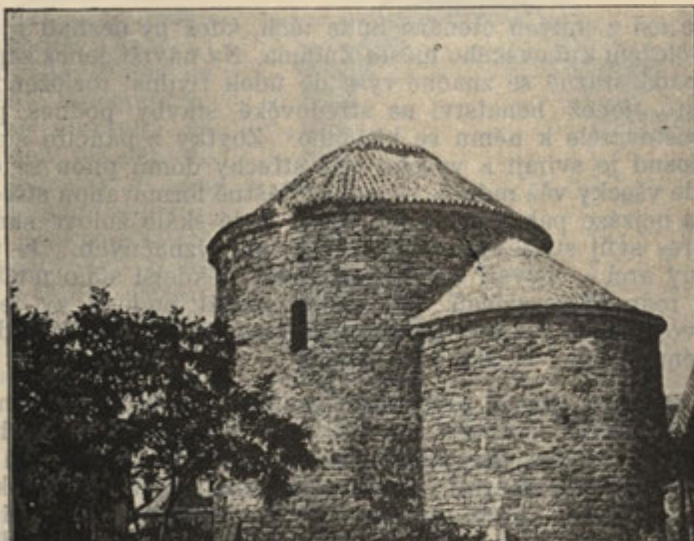
Věnováno vys. důst. p. konsist. radovi ***Ig. Wurmovi,***
t. č. předsedovi Vlast. muz. spolku v Olomouci.

S pěti tabulkami a 15 obrázky v textu.

(Zvláštní otisk z „Časopisu vlasten. muzejního spolku olomuckého“.)

V OLOMOUCI 1899.
Tiskem národní knih- a kamenotiskárny Kramáře a Procházky.
Nákladem vlasten. muzejního spolku olomuckého.

Před pěti lety slavila své zmrtvýchvstání nejvzácnější stavební památka moravská, stavba to zajímavá a důležitá ani tak sama o sobě, jako svou vnitřní výzdobou, malbami, celý vnitřek její pokrývajícími. Kdyby památka tato stála v některém městě větším,

Obr. 1. Hradní kaple Znojemská.

v nějakém středisku světového ruchu, nebo v krajině vyhledávané od cizinců cestujících za krásami přírodními, — dávno byla by památka tato světoznámou. Avšak více než její stanoviště v ústraní položené, zavinilo neznámost její naprosté zanedbání její, značná sešlost, ano bezmála zpustlost její. Těžký hřích byl tu páchán na umělecké památce, jaké není rovno v našich vlastech, ctihodné svou starobylostí a převzácné v ohledu kulturně-historickém.

Takořka divem přetrvala ona kruté ty doby, po staletí trvající, kdy zneužíváno jí bylo k účelům nedůstojným a upotřebováno způsobem, který za krátko snad by byl její úplnou zkázu přivodil.

Konečně nadešla i pro ni hodina nového života. Příslušní činitelé rozpomenuli se na svou čestnou povinnost vzhledem k tomuto odkazu dávných pokolení, uvědomili si zodpovědnost, jakou mají naproti potomkům, aby jim tito kdysi nevyčetli lhostejnost a netečnost pro tuto vzácnou starobylou památku, i odhodlali se zachrániti a obnoviti ji značným nákladem tak dalece, pokud záchrana i obnova její byla ještě možnou.

A tak zaskvěla se ona po dlouhé době zase téměř v celé původní své nádheře a kráse. Pět let od té doby minulo. Ježto nenašel se za tu dobu nikdo kompetentnější, kdo by obnovenou převzácnou tu památku moravskou byl naší veřejnosti zevrubným popisem předvedl, pokusíme se o to my, ač jsme si dobře vědomi obtíží, s jakými nám při tom bude zápasiti. Naskytneť se tu dosti otázek, na něž odpověditi můžeme jen domněnkami — cizími i svými.

* * *

Málo asi z milých čtenářů bude těch, kdož by neznali romantického položení královského města Znojma. Na návrší, jehož západní strana spadá srázně se značné výše do údolí Dyjina, rozloženo jest toto město, jehož bohatství na středověké stavby podnes poutá pohled cestovatele k němu se blížícího. Zbytky z pancíře starých hradeb dosud je svírají a vysoko nad střechy domů pnou se četné věže, nade všecky věž radnice se svou zvláštně formovanou střechou. Nejvýše a nejzáze pak kupí se na strmé, holé skále žulové skupina budov, přes svůj střízlivý novější zevnějšek význačných. Je to — přestavěný arci — bývalý hrad Znojemský, někdejší sídlo údělných knížat z rodu Přemyslovců. Od století slouží budovy ty jednak účelům vojenským jakožto garnisonní nemocnice, jednak moderně-praktickému účelu — jako pivovar.

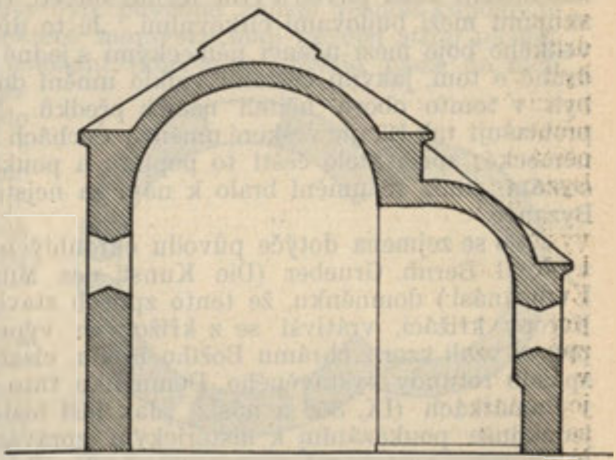
Do nedávna strměl nad touto skupinou novějších a zmodernizovaných staveb poslední nezfalšovaný zbytek bývalého hradu středověkého, vysoká, šestiboká věž hradní, známá jmenem věže loupežnické (Räuberthurm), mračíc se hrozivě nad tím okolím, patřícím jiné době, jiným mravům, jiným snahám. Dnes jí také již není. Čas vykonal jedním okamžikem dílo záhubné, arci dlouho připravované: v noci na 25. července 1892 sřítila se věž tato, pohřbivši pod ssutinami svými tři lidské životy. (Viz o tom zmínku a obrázek bývalé věže v Časop. olom. muz. 1892, str. 140).

Nescházelo mnoho a tento pamětník starých časů byl by pádem svým zachvátil i svého, zajisté ještě staršího souseda a dnes poslední pozůstatek někdejšího hradu knížecího: okrouhlou kapli, známou obecně lidovým názvem „Heidentempel" (chrám pohanský).

I. Stavba.

Názvu „pohanského chrámu“ dostalo se této budově od lidu neprávem. V chrámku tomto nikdy nebyl ctěn nějaký bůžek pohanský; kaple tato náleží mezi ony, dosud v našich zemích dosti četné okrouhlé chrámky románské, jaké stavěny byly za prvních dob křesťanských u nás. Takových rotund zachovalo se v Čechách 15. Tři z nich jsou v Praze, totiž: kostel sv. Kříže, menšího sv. Martina na Vyšehradě a sv. Longina (viz Method XV, 133); z venkovských nejznámější jsou: kostel sv. Jiří na Řípu (Památky II, 137 a Method XVI, 37) a v Budči (Method XVI, 1); kromě toho jsou takové rotundy ještě: v Želkovicích, Libouni, Karlíku, Plzenci, České Třebové, Týnci nad Sázavou, Kopanině, Pravoníně, Holubicích a Zborově (popsány a vyobrazeny jsou vesměs v Methodu XIV, 97, 133; XVI, 1, 13, 49; XVIII, 97). O některých jiných, a to právě nejstarších, zachovaly se toliko historické zprávy[1]).

Na Moravě známa byla širší veřejnosti jediná taková rotunda, a to právě Znojemská. (Obr. č. 1.) Avšak již Wolný ve svých topografiích (hlavně církevní) zaznamenal též některé jiné, obmeziv se arci jen na pouhé registrování. Usilovné snaze velezáslužného badatele v oboru románského stavitelství církevního v našich vlastech, msgra. F. J. Lehnera, redaktora časop. „Method“, podařilo se od r. 1890 získati a předložiti veřejnosti podrobnější zprávy o některých takových stavbách moravských, do té doby takořka nepovšimnutých, zejmena v Plavči, Štěpkově a Vranově u Znojma (Method XX, 126; XXI, 50 a XXIV, 6). Rotunda tvoří také prvotní jádro kostela v Častohosticích (Method XXI, 52). V Bítově používá se nyní takové rotundy — bývalého to chrámku — za sakristii[2]). Kromě toho stojí okrouhlé stavby církevní ještě při kostelích v Mor. Budějovicích (Časopis muz. ol. 1896, 152), v Hrádku u Jaroslavic a Stonářově (Wolný, Kirchl. Topogr. v. Mähren, Brünner Dioec., II, 136, a III, 38). Konečně dokázal jsem, tuším, nad pochybnost (v Methodu

Obr. 2. Hradní kaple Znojemská: Průřez.

[1]) Okrouhlá kaple u Břevnova, kterou Grueber (Kunst des Mittelalters in Böhmen I, 71) také sem řadí, vystavěna byla teprva v 17. stol. (Viz Památky IX, 379)

[2]) Udání v Methodu, XXI, 41, že by tato sakristie byla pouhou polokruhovou apsidou čtyrboké lodi chrámové, dnešního totiž presbytáře bítovského kostela, je mylné; viz o tom Časop. ol. muz. 1896, 151.

XXIII, 97), že známá románská věž, stojící vedle kostela sv. Jakuba Většího v Podolí u Jemnice, je pozůstatek zmizelé rotundy, tuto kdysi stávavší. Dle tohoto výpočtu Morava takových staveb má deset.

Ze Slezska známe jedinou okrouhlou kapli románskou, zvenčí arci značně zmodernizovanou, totiž kapli sv. Václava na hradě Těšínském (Sláma, Vlasten. putování po Slezsku, 139, obr. tamtéž na str. 153).

Hojný počet románských rotund vykazují rakouské země alpské, zejmena Dolní i Horní Rakousy, Štýrsko a pak západní krajiště uherské. (Popisy o nich i vyobrazení jsou ve spisech Ústřední komise pro výzkum a záchranu památek historických a uměleckých ve Vídni, zejmena: Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung der Baudenkmale, Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und hist. Denkmale, Atlas der kirchlichen Denkmale des Mittelalters im österr. Kaiserstaate atd.)

Tuhý spor, dosud ne zcela rozhodnutý, sveden byl o otázce, kde hledati sluší původ a vzor těchto staveb, tvořících zcela zvláštní skupinu mezi budovami církevními. Je to důležitá episoda z toho velikého boje mezi učenci německými s jedné a českými se strany druhé o tom, jakými cestami vniklo umění do Čech a Moravy, kdo byli v tomto oboru učiteli našich předků. Němci, jakož známo, prohlašují tak říkajíc veškeré umění v Čechách i na Moravě za umění německé; spisovatelé čeští to popírají a poukazují k různým jiným cestám, jimiž se umění bralo k nám za nejstarších dob: z Italie a Byzance.

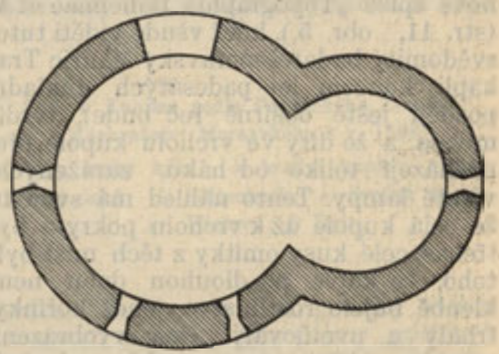
Co se zejmena dotýče původu okrouhlých kostelů románských, vyslovil Bernh. Grueber (Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, I. 65 a násl.) domněnku, že tento způsob stavby přinesli do střední Evropy křižáci, vrátivší se z křížových výprav z Palestiny, kdež prý si vzali vzor z chrámu Božího hrobu, císařem Konstantinem na způsob rotundy vystavěného. Domněnku tuto vyvrátil již A. Baum v Památkách (IX, 366 a násl.: „Jak píší historii českého umění“) jednoduše poukázáním k historickým zprávám, dle nichž stavěly se okrouhlé kostely v Čechách již před válkami křížovými. Dr. Jos. Neuwirth zase ve svém díle „Geschichte der christl. Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Přemysliden“ hledá vzor pro české rotundy v centrální (avšak zevně osmihranné) stavbě chrámu Karla Velikého v Cáchách a v jiných podobných chrámech německých. Proti tomu ozval se Jos. Braniš ve spisku: „Jak píší historii českého umění“ (v Kutné Hoře, 1890), kdež hájí italský původ našich rotund. Jiné ještě stanovisko konečně zaujal K. B. Mádl v článku „Okrouhlé kostelíky v Čechách“ (Památky XIV, 427 a násl.), poukázav ku v'ivu byzantskému, jemuž sv. věrozvěstové slovanští u nás cestu klestili, a zastávaje domněnku velice pravdě podobnou, že oni zavedli tento způsob církevního stavitelství u nás podle četných takových chrámů byzantských, zejmena podle vzoru chrámu sv. Jiří v Soluni.

Nemůže býti naším účelem, otázku tuto velezajímavou a neméně důležitou probírati do hloubky. Chtěli jsme jen zcela stručně

nastíniti dnešní stav její, aby poněkud vynikla důležitost těchto, o sobě skromných památek stavebních pro dějiny umění u nás. —

Okrouhlé kaple románské v našich zemích jsou dvojího druhu: jedny byly chrámy, druhé pak kostnicemi. Podle tohoto dvojího účelu liší se též způsob zařízení těchto budov: chrámy nemají nijakých pater, kdežto kostnice mají dvojí místnost nad sebou: vlastní kostnici buď úplně pod zemí nebo jen málo nad povrch půdy okolní vystupující, nad ní pak kapli pro pobožnost pohřební. Rotundy české jsou vesměs kostely; mezi moravskými však zastoupen jest obojí druh: kostnicemi bývaly rotundy ve Vranově. Mor. Budějovicích a Hrádku. Ostatní byly chrámy, a to buď farními kostely, buď hradními kaplemi, jako zejmena Znojemská. V zemích alpských byly takové kaple takořka venkoncem kostnicemi (karnery).

Jak svým půdorysem, tak svým provedením jsou to stavby z pravidla velmi jednoduché. Loď chrámovou tvoří kruh, z něhož k východní straně vybočuje polokruhem apsis oltářní, nižší nežli vlastní rotunda. Sklenuty byly původně zajisté vesměs kupolovitě (báňovitě); dnes arci některé moravské mají novější strop plochý. Apsis pak sklenuta je polobání (konchou). Světlo padá do nich dvěma nebo třemi románskými okénky, úzkými, do polokruhu sklenutými, s ostěním ven i dovnitř šikmo seříznutým. Některé přijímají světlo kromě toho tak zvanou lucernou, postavenou nad okrouhlým průlomem uprostřed kupole; stěny této lucerny, která bývá u starších kaplí rovněž okrouhlá, u pozdějších polygonální, jsou prolomeny okénky, zpravidla podvojnými, sloupkem od sebe oddělenými. Lucerny tyto jsou zvláštností rotund českomoravských. Dvéře našich rotund jsou prostě polokruhem sklenuty; do některých dolnorakouských rotund vedou ozdobné portály o několika šikmo ustupujících sloupcích pod zvláštním přístavkem přede dveřmi. Architektonické výzdoby na zevnějšku moravské rotundy vůbec nemají. Některé české vykazují pod římsou obloučkový vlys a leseny. Zvláštností je kulatá věž kostelíka sv. Jiří na Řípu. Právě taková věž zachovala se také — jak již zmíněno — jako jediný zbytek z rotundy Podolské u Jemnice.

Obr. 3. Hradní kaple Znojemská: Půdorys.

Hradní kaple Znojemská neměla věže. Půdorys její záleží toliko z kruhu a apsidy na straně východní asi dvěma třetinami kruhu z lodi vystupující. Vnitřní objem kruhu má 21 metrů 66 cm; oblouk apsidy pak je 9 m. 28 cm dlouhý. Světlá výška vlastní rotundy obnáší 10 m. 28 cm, výška apsidy 5 m. 79 cm. (Průřez a půdorys viz na obr. 2. a 3.) Zdi, asi 1 m. tlusté, sestávají z kamenů téměř do kostky přitesaných, v pravidelných, rovných vrstvách položených,

Ždi nejsou omítnuty a nemají kromě prostinké římsy nijaké architektonické výzdoby. Dvéře jsou na severní straně lodi. (Vchod tento byl dlouhou dobu zazděn; novější, nyní zase zazděné dvéře prolomeny byly na jižní straně apsidy). Vchod volen byl na tomto místě asi proto, aby byl obrácen k hradu, z něhož snad vedla ke kapli krytá chodba nad cestou. Před nynější obnovou kaple byla skála pod ní na tomto místě k vůli cestě značně podebrána. Dnes je tu podezdívka, po které vystupuje vinutá stezka ku dveřím. Pískovcové veřeje mají rovné nadpraží, nad nímž je polokruhové prosté tympanon. Tři úzká okénka v lodi a jedno uprostřed apsidy osvětlují nad míru spoře vnitřek kaple. Také tato původní okénka byla po dlouhou dobu zazděna a jiná širší okna vedle nich prolomena. Lucerny na střeše není a bezpochyby nikdy nebylo, ač Grueber (Kunst des Mittelalters in Böhmen, II, 100 a 130) zastává opak, tvrdě, že bývalá lucerna spadla a klenba pak že byla na hrubo zazděna. Důkazů pro to neuvádí. Tvrzení tomu nasvědčovati se zdá sice mansardová podoba dnešní střechy, a pak vyobrazení Znojma jak v Paprockého „Zrcadle slavného Markgrabství Moravského" z r. 1593 (str. 9. obr. 4.), tak v Merianově spise „Topographia Bohemiae et Moraviae et Silesiae" z r. 1650 (str. 11, obr. 5.), kdež všude viděti tuto kapli s lucernou. Avšak náš svědomitý badatel moravský Mauric Trapp, který Znojemskou hradní kapli koncem let padesátých důkladně prozkoumal (jakož o tom později ještě obšírně řeč bude), tvrdí, že tato kaple lucerny nemívala, a že díry ve vrcholu kupole, před obnovou kaple tam byvší, pocházejí toliko od háků, zarážených tam za účelem pověšení visuté lampy. Tento náhled má svou největší oporu v té okolnosti, že celá kupole až k vrcholu pokryta byla již před obnovou malbami, třebas celé kusy omítky z těch míst byly opadalé, hlavně následkem toho, že kaple po dlouhou dobu neměla střechy, tak že na její klenbě bujelo rostlinstvo, jehož kořínky klenbu prorůstaly a omítku trhaly a uvolňovaly. Ona vyobrazení u Paprockého a Meriana nemohou býti sama o sobě rozhodujícími, protože za těch dob pohledy na města kresleny bývaly celkem schematicky. Grueber pak nejméně může býti v té věci autoritou, poněvadž on, jak ještě uvedeme, památku tuto prohlédl nad míru povrchně, což ostatně charakterizuje jeho umělecko-historické dílo vůbec.

V apsidě zjištěn byl při obnově pod okénkem mělký výklenek, polokruhem sklenutý, do něhož pak postaven zděný oltářní stůl archaických forem, dle vzoru zachované dosud mensy oltářní ve spodní kapli sv. Václava ve Znojmě. Dlažba apsidy je nad dlažbu vlastní rotundy o stupínek vyvýšena. Zdali tak bylo již původně, není nám známo; podle Trappových rysů toho tehdy (1859) nebylo.

O vzniku této kaple není žádná dějepisná zpráva zachována. Poprvé činí se o ní zmínka r. 1239. Kaple tato zasvěcena byla totiž sv. Kateřině, jak z dalšího vysvitne, a r. 1239 svědčil „Premilz" (snad Přemysl!) „kaplan u sv. Kateřiny" (Premilz capellanus S. Katerinae) na listině, kterou král Václav na hradě Znojemském potvrdil klášteru na Louce u Znojma právo patronátní kostela Přimětického.

Že by však kaple tato byla teprva ve XIII. století zbudována bývala, tomu odporuje způsob stavby její. V XIII. stol. mísily se u nás do čistého slohu románského již živly nového slohu gotického, čímž vznikal tak zvaný sloh přechodní čili pozdně románský, jakým vystavěny u nás na Moravě hlavně chrámy Třebíčský a Tišnovský (Předklášteří). Na hradní kapli Znojemské však po stopách slohu přechodního marně pátráme. Naopak, prostota této stavby, která přece byla kaplí hradu knížecího — poukazuje k tomu, že zbudována byla ještě za starší doby románské, zajisté však ve stol. XII.

Bylo již podotknuto, že obecný název „chrámu pohanského" není zde odůvodněn. Hradní kaple Znojemská není snad jedinou kostelní stavbou, které by se takový název přikládal. Známo, že obě románské věže v průčelí chrámu svatoštěpánského ve Vídni rovněž nesou lidový název „věží pohanských," „Heidenthürme". Také o všech třech románských rotundách pražských, shora uvedených, se druhdy věřilo, že jsou to kaple pohanské. (Method, IV, 113.) Vůbec jsou to vesměs jenom stavby slohu románského, které jsou, resp. bývaly za pohanské pokládány. Lid tím asi chtěl vyznačiti veliké stáří jejich, klada jejich vznik až do pohanských dob. Možno také, že za středověku, kdy tak mnohá smyšlénka a báje

Obr. 4. Znojmo podle Paprockého Zrcadla Markrabství Moravského z r. 1593: *a)* **Znojemský hrad;** *b)* **hradní kaple;** *c)* **věž loupežnická;** *d)* **Pöltenberk;** *e)* **dvojitá kaple sv. Václava;** *f)* **Dyje.**

pokládána za historickou pravdu, v době, kdy sloh gotický ovládl veškero, a hlavně církevní stavitelství, změteny byly pojmy „gotický" a „křesťanský" jako protiva ku staršímu, z mody vyšlému slohu románskému, jenž pokládán za předkřesťanský, tudíž pohanský. Konečně zmínky zasluhuje také domněnka vyslovená již v Časop. ol. muz. (II. 40 a III. 129). že se této přezdívky dostalo od latiníků chrámům, kde konány bohoslužby jazykem slovanským, ježto křesťanům církve východní přezdíváno pohanů.

Historické zprávy o hradní kapli Znojemské jsou nad míru sporé. Kromě zmíněné již zprávy o prvním známém kaplanovi při této kapli z r. 1239, nejdůležitější jest listina krále Václava ze dne 23. května 1287, ve které se o ní činí zmínka slovy: „nostre regie capelle s. Catharine in Castro Znoymensi" (naší královské kapli sv. Kateřiny v hradě Znojemském). Dle listiny této byla ona filialní kaplí kostela sv. Michala ve Znojmě. (Codex dipl. Mor. IV., 233 a Emlerova Regesta II. 606.) R. 1320 udělil král Jan Lucemburský právo patronátní ku kostelu sv. Michala ve Znojmě a ke kapli sv. Kateřiny Jindřichovi z Lipé, který toto právo postoupil ihned klášteru Klarisek ve Znojmě. Toto právo potvrzeno bylo r. 1497 králem Vladislavem a r. 1500 papežem Alexandrem

VI. — Toť všechno, co nám písemné památky o hradní kapli Znojemské dochovaly.

Osudy kaple této souvisely arci těsně s osudy hradu Znojemského. Hrad tento po r. 1620 dáván byl zeměpánem v léno četným pánům, kteří měli titul purkrabí Znojemských. Z nich poslední, Josef hrabě z Deblína, zavražděn byl r. 1784.

Zevnější hrad Znojemský přenechán byl však již r. 1710 od císaře Karla VI. obci Znojemské, která, resp. právovarečné měšťanstvo její tam ihned zřídilo pivovar. Později obec prodala pivovar ten — i s kaplí u něho stojící; — a nyní nastala doba nejhoršího úpadku a zpuštění této vzácné památky. Majitel pivovaru nerozpakoval se, někdejší kapli knížecího hradu, nejstarší zachovanou stavbu moravskou, vyzdobenou veskrze převzácnými malbami, rovněž nejstaršími na Moravě a velezajímavými vzhledem umělecko- i kulturně-historickým — použíti za prasečí chlívek! — Jaká to hrozná pokleslost vzdělanosti! Později — po roce 1830 zaměnila tato stavba sice svůj dosavadní účel za jiný — málo ušlechtilejší: majitel pivovaru zřídil tam totiž krčmu a tančírnu! Tehdy byl již zazděn původní vchod na severní straně rotundy a prolomeny nové dvéře na jižním boku apsidy. Stará románská okénka byla rovněž zazděna a vedle nich, nedbajíc, že se tím ničí malby nástěnné, vylomena okna nová, širší. Do kupole klenby zaražen hák, na nějž pověšena lampa.

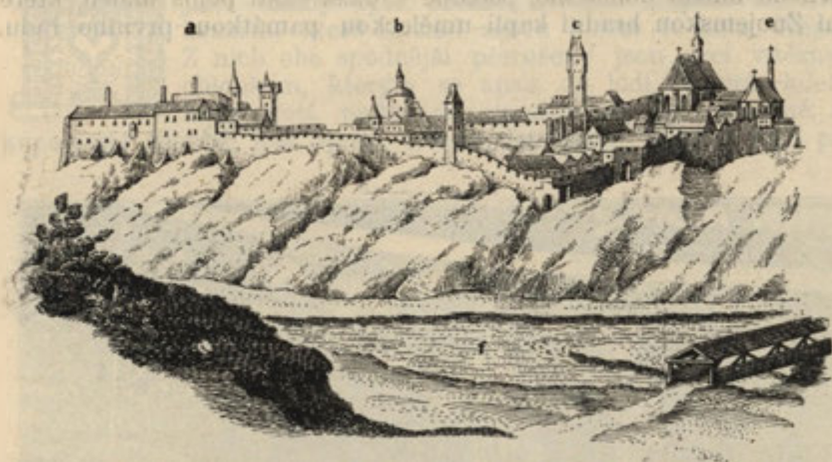
V dobách asi ještě dřívějších zřízena byla v rotundě asi 3 m nad podlahou kolkolem galerie, která však také dávno zmizela, zanechavši po sobě toliko díry ve zdech a zničené malby v těch místech. Spodní partie stěn v rotundě i apsidě byly za oněch časů několikrát zalíčeny, kdežto malby vyšší přirozeně musely trpět kouřem hospodským, čmoudem lamp a výpary.

V tomto zbědovaném stavu shledal kapli kustos Mauric Trapp, když r. 1859 z příkazu zemského výboru moravského, daného jemu z iniciativy známého dějepisce moravského, Petra rytíře Chlumeckého, podrobil ji důkladnému studiu. Po šest neděl pracoval tam neunavný tento badatel moravský na okopírování zbytků nástěnných maleb. Kopie tyto zhotovil na 11 tabulkách akvarelových a přiložil je ještě se čtyřmi jinými tabulkami, obsahujícími půdorys, průřez, pohledy atd. k obšírnému popisu maleb a historickému pojednání o nich. Rukopis tento, pečlivě pořízený a nádherně vypravený předložil pak r. 1861 zemskému výboru moravskému.

Uveřejnění rukopisu toho však se nedočkal! Zemský výbor vyžádal si o něm dobré zdání c. k. ústřední komise pro výzkum památek stavebních ve Vídni a tato zemskému výboru uveřejnění toho rukopisu — zradila! Bylo to trpké zklamání pro našeho, svou až pedantickou, úzkostlivou svědomitostí známého pracovníka a dovedného kresliče. Marně hledal pak Trapp nakladatele jiného; obávalť se každý soukromý nakladatel ztráty z díla tak nákladného, které by podle své povahy ovšem nešlo na odbyt. Při archaeologickém kongresu v Kyjevě r. 1874 byla práce tato k žádosti předsedy cís. archaeologické komise moskevské, hraběte Alexeje Uvarova, vystavena. Po smrti Trappově pak získala rukopis ten městská

obec Znojemská. Cena práce té záleží hlavně v tom, že nám zachovala malby hradní kaple Znojemské v tom stavu, v jakém byly před svou nynější obnovou. Třebas — jak hned nyní podotýkáme — restauraci maleb těch sluší nazvati celkem zdařilou, tedy to přece již nejsou ty původní malby tak, jak se zachovaly, nýbrž jak je restaurátor z konce 19. století pojal a obnovil. Zasloužil si tedy zvěčnělý Mauric Trapp onou svou prací upřímnou vděčnost každého, kdož o domácí památky umělecké se zajímá.

Jeden dobrý účinek arci práce Trappova měla již za jeho života. Obecní rada Znojemská byla tím upozorněna, jakou památku vysoké umělecké ceny chová nepovšimnutou, zanedbanou, zkáze vydanou, ve zdech městských. Chybu, které se dopustila obec svého času tím, že prodala zároveň s pivovarem také tuto bývalou kapli, snažila se nyní městská rada dle možnosti napraviti. Přiměla roku

Obr. 5. Znojmo podle Meriaua, Topographia Bohemiæ, Moraviæ et Silesiæ z roku 1650.
***a)* Znojemský hrad; *b)* hradní kaple; *c)* věž loupežnická; *e)* dvojitá kaple sv. Václava; *f)* Dyje.**

1865 majitele pivovaru k protokolárnímu vyjádření, že za jistých podmínek kapli obci do vlastnictví vrátí, že jí nebude k žádným profánním účelům používati a že klíč uzamčené kaple bude uschován na obecním úřadě. Než bohužel ujednání toto zůstalo zase jenom na papíře. Ještě r. 1879, kdy odhodlala se obec Znojemská podniknouti něco na záchranu kaple, shledala dotyčná komise, že v této budově je zařízena zase dílna košíkářská! Bylo potřebí důrazného zakročení povolaných úřadů, aby kaple byla vyklizena. Avšak teprve koncem let osmdesátých, když kaple skutečně vrácena byla zase ve vlastnictví obce, došlo na vyspravení alespoň stavby, která uvedena — jak již podotknuto — ve svůj původní stav.

Větší nesnáze působila obnova maleb nástěnných, které již r. 1874 byly v takovém stavu zpuštění, že znalec, vyslaný tehdy c. k. ústřední komisí pro záchranu památek uměleckých z Vídně k ohledání jich, vyslovil se, že restauraci jich již doporučiti nemůže! Obecní rada však přes to učinila s obnovou pokus, který se také šťastně podařil,

Za hmotného přispění státu (obnosem 750 zl.) provedena obnova maleb v prvních letech devadesátých vídeňským akademickým malířem Theofilem Melicherem dovedně i svědomitě. Bylo třeba umělého vyvolávání zašlých barev, načež ihned zachycovány a nově nanášeny. Kontury bylo možno ještě vystopovati a čerstvě přetáhnouti. Největší obtíže působily malby spodní, nejvíc porušené, oprýskané a kolikrát zalíčené. Tyto svrchní vrstvy vápna byly opatrně oškrabány a tak objeveny celé skupiny a scény, o kterých Trapp se domníval, že jsou dávno zničeny.

Právem možno říci, že tato umělecká památka roku 1893, kdy obnova maleb dokončena, slavila své z mrtvých vstání po dlouhé době úpadku a zpuštění, podobné spánku smrtelnému.

Seznavše takto v stručnosti trudné osudy tohoto pomníku dávného umění domácího, podáme v další části popis maleb, které činí Znojemskou hradní kapli uměleckou památkou prvního řádu.

II. Malby.

Hradní kaple Znojemská vyniká nade všecky románské rotundy českomoravské svými malbami, které celý vnitřek její pokrývají. Ve vlastní rotundě uspořádány jsou malby tyto kromě závěrku kupole ve třech kruzích, které se nad sebou kolem do kola táhnou. Z nich oba spodnější přerušeny jsou arci vítězným obloukem, kterým se apsis do lodi otevírá, kdežto kruh třetí, nejhořejší, namalovaný již částečně na kupolovité klenbě, jest úplný, v sebe uzavřený. Také vnitřní pro-

Obr. 6.

stora ve vrcholu klenby, tímto kruhem uzavřená, je pomalována. Nejspodnější část stěn pak, od podlahy až ke spodnímu kruhu obrazovému, přes 2 metry vysoká, pokryta byla, jak při restauraci maleb bylo zjištěno, malovanými záclonami[3]). V apsidě byly ve výšce prvního

---

[3]) **Msgre. Lehner sdělil mně sice, že když asi před 20 lety rotundu Znojemskou navštívil, spatřil v dolejších polích stěn ještě jakýsi obrazový cyklus, jehož jednotlivé výjevy částečně ještě byly dosti zřetelně zachovány. Věc tuto musíme zůstaviti ve své míře, poněvadž Trapp o těchto malbách se ani slovem nezmiňuje, ani ničeho z toho neokreslil, Melicher pak tam našel, jak řečeno, pouze stopy malovaných záclon.**

obrazového kruhu lodi malované arkády, v nichž pod jednotlivými oblouky zobrazeny postavy svatých. Pod těmito arkádami jsou stěny teď pokryty malovanou, červenou, žlutě vzorkovanou tapetou. V polobáni nad arkádami pak jest obraz Spasitele s obyčejnou stafáží dle byzantského způsobu.

Odtud počneme popis maleb.

A) **Apsis.**

Veškery malby v apsidě byly před obnovou nad míru zašlé, setřelé a opadalé, tak že Trapp mohl na svých kopiích jenom velmi matně a neurčitě naznačiti obrysy Spasitele a některých figur okolních. Restaurátorovi byla zde práce arci poněkud usnadněna strnulostí byzantského umění malířského, které zobrazovalo určité osoby, a zejmena též Spasitele vždy stejným, tradicionelním způsobem, od něhož se uchýliti nebylo dovoleno.

Uprostřed celé skupiny (Tab. I.) trůní Spasitel na červené duze v kruhovité (nikoli vejčité, jak vidíváme na pozdějších románských obrazech tohoto předmětu) mandorle či svatozáři, skládající se ze zevnějšího kruhu červeného a z vnitřního kruhu zeleného, kdežto celé pozadí v kruhu tom je tmavomodré. Duha i zevnější červený kruh mandorly sestávají ze tří zoubkovaných pruhů, přecházejících z tmavočervena do světločervena. Hlava Spasitelova, hustým rudým vlasem pokrytá, obklíčena je žlutým nimbem, který je prostoupen bílým, černě vzorkovaným křížem. Mladistvá tvář obrostlá je krátkým, rovněž rudým vousem. Světle růžový, řásnatý šat spodní, až k nohám splývající, pokryt je pláštěm hnědočerveným, žlutě lemovaným, u krku sepjatým, přes kolena přeloženým. Levice spočívá na knize zavřené, na levém koleně postavené; modré desky její ozdobeny jsou čtyřmi kroužky v rozích a žlutým kosočtverečkem uprostřed, v němž zasazen je červený kámen. Pozdvižená pravice žehná třemi nataženým prsty.

Po obou stranách Spasitelových, zevně kruhu svatozáři představujícího stojí dvě postavy světců, kterých nesnadno jest určiti. (Tab. II.) Trapp domníval se, že jsou to ssv. Petr a Pavel. Domněnka tato se při obnově ukázala mylnou. Postava na straně epištolní má sice vous; postava protější však je ženská; tato stojí čelem ku předu, zahalena je celá hnědočerveným pláštěm, ruce pak jsou k modlitbě sepjaty, kdežto druhá (mužská) postava má pravici s nataženým ukazováčkem a palcem pozdviženou. Obě postavy mají žlutý nimbus kolem hlav. Kloním se k domněnce, že tyto dvě postavy představují P. Marii a sv. Jozefa; podobají se aspoň velice těmto osobám na výjevu Narození Páně, který doleji bude popsán.

U každé z obou těchto figur na straně ku Spasiteli obrácené vznáší se anděl, držící oběma rukama kruh mandorly. Bosé nohy jejich jsou arci skresleny. Tito andělé mají po jednom páru křídel bílých s horním okrajem hnědým a takovýmtéž šikmým pruhem uprostřed; jejich sukně, až k nohám spadající, jsou hnědé se žlutým lemem. Přes ruce přehozena je dlouhá, úzká stuha.

U nohou Spasitelových leží po evangelní straně okřídlený vůl, po straně epištolní pak okřídlený lev; z položení jejich lze souditi, že malíř chtěl je namalovati, jakoby se Spasiteli klaněli; zadní části jejich ztrácejí se v obláčcích, znázorněných množstvím kroužků; Podobné obláčky jsou také nad hlavami obou zmíněných světců; z obláčků na evangelní straně vylétá anděl z obláčků pak na straně protější pták (orel). Jsou zde tedy všechny odznaky čtyř evangelistů umístěny kolem Spasitele v témže uspořádání jako na jiných románských obrazech Spasitelových, na př. na tympanu známého, překrásného portálu Tišnovského. — Tato apsidová skupina jest nejenom obnovena, nýbrž restaurátorem namnoze doplněna. Zde bude proto badateli postupovati velmi opatrně, aby nepovažoval za původní starou malbu něco, co restaurátor podle své vlastní domněnky sám přikomponoval na místech úplně porušených. —

Trapp nenašel pod skupinou Spasitelovou v apsidě žádných jiných maleb. Alespoň se o nich ve svém, shora uvedeném rukopise nezmiňuje, a také na tabulkách jeho nic takového nenacházíme. Budí to zajisté podivení, ježto i Grueber (Kunst des Mittelalters in Böhmen, II, 130) praví, že pod Spasitelem stáli apoštolové. Skutečně zjistil tam Melicher arkády, pod jejichž oblouky namalovány byly postavy světců. Uprostřed této řady sloupků jest románské okénko, a po každé jeho straně táhne se až k lodi po šesti obloučcích, tak že jich tu je celkem 12; pro tolikéž postav bylo tu tedy místo. Z těchto možno bylo toliko čtyry, a to pouze v obrysech nejasných obnoviti. Podle počtu arkád a tudíž i figur lze se právem domnívati, že tyto představovaly apoštoly. Jména jejich byla patrně napsána na bílých obloučcích arkád, jak ze sporých zbytků souditi možno. Sloupky arkádové mají patky i hlavice u románských sloupků obvyklé. Hlavice má tvar kostky vespod zaokrouhlené a ornamentované.

Pod arkádami objeven při obnově mělký výklenek polokruhově sklenutý, na jehož oblouku zjištěn pod omítkou zlomek nápisu latinského, totiž písmeny: ATVRVS.

Na klenbě vítězného oblouku konečně namalováno jest 12 poprsí andělů. Postavy tyto jsou vesměs okřídleny, mají mladistvé tváře a jsou malovány schematicky; všechny mají kolem hlavy svatozář, a střídavě buď v pravici, buď v levici žezlo zakončené trojlistem, kdežto druhá ruka jest jakoby žehnajíc pozdvižena. Oděny jsou rovněž vesměs stejně, sukní střídavě bílou, červenou a žlutou, a přehozeným pláštěm týchže střídajících se barev. Také Grueber[4]) považuje postavy tyto za anděly. Trapp. který tento pruh r. 1859 pod omítkou objevil, zjistil arci na páskách, jimiž jednotlivá poprsí od sebe navzájem jsou oddělena, zbytky nápisů, které dají se doplniti na jména proroků, totiž: (EZECH)VEL, (HABAC)VC, DANI(EL), ION(AS), ISAIA(S), AG(GEVS). Přes to nemyslíme, že by

---

[4]) **Grueber byl překvapen svěžestí a zachovalostí těchto poprsí, v poměru ku zničené téměř malbě ve vlastní apsidě. Jemu nebylo ovšem známo, že Trapp teprve r. 1859 tato poprsí objevil, seškrabav omítku, která je kryla a od zvětrání a vyblednutí zachránila.**

tato poprsí měla představovati proroky, kteří zajisté nikdy nebyli zobrazováni v podobě andělů. Také počet těchto poprsí (12) neshoduje se s počtem proroků. Trapp myslí sice, že čtyry poprsí úplně zmizela. Ale poněvadž řada poprsí teď sahá od vrcholu oblouku až k arkádám již zmíněným, nezbývá pro tato domněle zmizelá poprsí místa. Ostatně dnes ani oněch zbytků jmen proroků na páskách pod anděly již není. Zdali jich restaurátor již nenašel, či vědomě přemaloval, nevíme.

Po obou stranách je tento pruh poprsí lemován úzkými proužky žlutými, červenými a bílými. Na těchto posledních zachovaly se rovněž zbytky nápisů, bohužel přeskrovné. Trapp zjistil tam ještě tyto písmeny:

. . . . . AMCAI . . . . ENC . . . . I . . NT . . . .
. . . . WIPV . . . . CCLO . . . DEГON . . DI . . .

Dnes, po restauraci, viděti z tohoto nápisu již jen tato písmena:

V . . . . IODEГONDI . . . . NG · · ·

K nápisu tomuto se ještě vrátíme, až popíšeme malby vlastní rotundy, k nimž nyní přejdeme.

B) **Loď.**

Jednotlivé obrazové kruhy rotundy odděleny jsou od sebe pruhy (bordurami), složenými z několika užších, zoubkovaných proužků červených, z nichž nejspodnější je vždy nejtmavější, nejhořejší pak nejsvětlejší. Takovouto borduru lemuje vespod ještě úzký proužek bílý. Pod těmito bordurami pak táhne se v obou hořejších kruzích řada obloučků na způsob vlysu. Výkrojky mezi těmito obloučky a bordurou jsou střídavě žluté a červenavé s naznačeným zdivem z kamenů do čtverce přitesaných. Pod tímto vlysem tvoří půdu čili pozadí každého kruhu obrazového vodorovné pásy střídavě tmavo-modré a sytě-zelené, celkem po čtyřech v každém kruhu. Spodní partie stěn od podlahy až k prvnímu kruhu zavěšeny jsou malovanými červenými záclonami se žlutými okraji a takovýmitéž záhyby tuhými, přímočárnými, na způsob meandru lomenými. Restaurátor řídil se při tom sporými zbytky malby, tu objevenými.

1. První (spodní) kruh obrazový.

V tomto kruhu zobrazen je cyklus výjevů z dětství Ježíšova. Trapp nalezl z tohoto kruhu pouze nepatrné zbytky z malby představující Narození Páně; kdežto badatelé, kteří dávno před ním malby v této kapli prohlíželi a popsali[5]), rozpoznali z tohoto cyklu první a poslední scénu, totiž Zvěstování P. Marie a útěk do Egypta. Melicherovi naproti tomu podařilo se po oškrabání omítky objeviti velikou část tohoto cyklu — malby to, do té doby naprosto neznámé, poněvadž za úplně zničené pokládané; za to

[5]) Gollinger, Alter Tempel zu Znaim, v Hormayrově Archivu 1821, č. 67; Pittner, Gemälde-Erklärung im sogenannten Heidentempel zu Znaim, tamtéž 1822, č. 71; Wiener Jahrbücher für Literatur und Kunst, 1823, p. 23; (Ant. Hübner), Znaim's Geschichtliche Denkwürdigkeiten I, 92 a násl.

však Melicher — což je zajisté podivno — na př. scénu závěrečnou tohoto kruhu, totiž útěk do Egypta, zjistiti již nemohl.

Jednotlivé skupiny tohoto kruhu odděleny jsou od sebe hradebními věžemi na způsob sloupů: na širší podezdívce z kvádrů stojí štíhlá věž, opatřená nad míru úzkou a vysokou branou, do polokruhu sklenutou, buď zavřenou, buď otevřenou. Toliko jedna z těchto věží má také dvě malinká okénka, rovněž polokruhová. Věže tyto zakončeny jsou nahoře cimbuřím.

Obrazy tohoto cyklu následují za sebou, počínajíc od epištolní strany apsidy, takto (Tab. III.):

a) Zvěstování P. Marie. Archanděl Gabriel spěchá k P. Marii: postava jeho jest již valně setřelá, takže zbyly jen mlhavé, neurčité obrysy. Oděn byl v bílou sukni, přes niž přehozen červený plášť; kolem hlavy nimbus. Lépe zachována je postava P. Marie. Stojí vzpřímena čelem vpřed, hlava žlutým nimbem obklopená je pokryta tmavočervenou šatkou (závojem); přes spodní, až na nohy sahající, řásnatý bílý šat spodní (sukni) splývá rovněž bílý, řásnatý plášť, z pod něhož vysunuty jsou ruce k tělu přimknuté, s předloktím pozdviženým, dlaně ven obrácené — posuněk to, znázorňující naprostou oddanost do vůle Boží. Z pod sukně vyčnívají konce červených střevíců. Nad těmato oběma postavama klene se dvěma spolu spojenýma obloučkama bílá páska, na níž znamenati zbytky pozdravu andělského: Ave Maria, gracia plena. Nad místem, kde se oba obloučky stýkají, září žlutá hvězda.

Za pozdějšího středověku (asi od XIV. stol.) zobrazována P. Marie, ana přijímá Božské poselství buď klečíc, buď sedíc, nikoli stojíc, jako zde. Takto (stojíc) zobrazena je P. Marie také na proslulém oltáři Klosterneuburském (Verdunském) z XII. stol.[6]).

b) Navštívení P. Marie. Sv. Alžběta v bílé sukni, z níž červené střevíce vyčnívají, v červeném plášti, na hlavě bílou šatku i ramena zahalující, s fialovou svatozáří kolem hlavy, objímá P. Marii, oblečenou v roucho šedivě fialové a v červený plášť. Hlava zahalená červenou šatkou se dvěma vlajícími, na konci lemovanými cípy, jest obklopena bílou gloriolou. Obě postavy nakresleny jsou v tak těsném objetí, že splývají takořka v jedinou postavu. Tuhé konce jejich šatek připomínají mimovolně „konce“ šatek našich Slovenek.

c) Narození Páně. V oválném, po stranách obloukovitě se rozšiřujícím rámci, šikmo položeném, spočívá na modrém pozadí Matka Boží, hlavu ozářenou, v pravo obrácenou, majíc podepřenu pravicí, kdežto levice je natažena k pravému kolenu. Oděna je dlouhou, bílou sukní, z pod níž červené střevíce vyčnívají, a červeným pláštěm. Hlava je zahalena červenou lemovanou šatkou. Nad hlavou snáší se s oblaku žehnající anděl v červené sukni.

Vedle P. Marie stojí čtverhranná žlutohnědá bedna, v níž leží dítě zavinuté v bílých plénkách červeným povijanem; kolem hlavy žlutý nimbus s bílým křížem. Za těmito podivnými jeslemi stojí

---

[6]) **Der Altaraufsatz im regul. Chorherrenstifte zu Klosterneuburg. Ein Emailwerk des XII. Jahrhunderts. Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien, svaz. IV., tab. I.**

osel a vůl; viděti jim toliko hlavy a zadní část vola. Šeré hlavy jejich namalovány jsou na světlých polokruhovitých plochách, jakoby v nimbu; je však také možno, že tím měla býti naznačena toliko okna chlévu betlémského. Uprostřed nad oběma oblouky opět viděti hvězdu. Také nad touto scénou sklání se z oblaku žehnající anděl v červené sukni.

Po druhé straně zmíněných jeslí na hromadě balvanů sedí sv. Jozef ozářenou hlavu maje podepřenu levicí, oči zamhouřeny. Vlasy jsou uprostřed rozčesány a splývají na šíji; plnovous krátce přistřižen. Pod dlouhou bílou sukní vyčnívá červená obuv; plášť má barvu světle hnědou. I k němu snáší se s oblaku anděl s nataženou pravicí, jakoby jemu něco sděloval. Že by tento výjev znázorňoval vnuknutí, aby sv. Jozef prchl s matkou a dítětem do Egypta, tomu jest na odpor ta věc, že následují scény řadící se chronologicky bezprostředně k narození Páně. Skutečně shledáme na všech obrazích, tento výjev znázorňujících, totéž uspořádání i provedení všech osob; zejmena též sv. Jozefa s hlavou o ruku opřenou, jakoby spícího. (Viz na př. zmíněný již oltář Klosterneuburský, v citovaném spise, tab. III.)

d) Pastýři betlémští. (Obr. č. 6.) Dvě mužské postavy s krátkým rusým plnovousem, bosé, oděné pouze spodním šatem (rubášem), nad kolena sahajícím, stojí vedle sebe, napolo k pravé straně obráceny. Na hlavách dvourohé klobouky; přes bedra mají pověšeny veliké kožené kabely (mošny); jeden z nich drží v levici prut, druhý má na zádech zavěšen veliký pastýřský roh. Oba mužové mají pravice živě pozdviženy, podivujíce se novině, kterou jim zvěstuje anděl s oblaku k nim se snášející. Vedle nich, pod stromem, po románském způsobu stylizovaným pase se stádo dobytka, sestávající z jedné kozy a čtyř ovec.

e) Sv. tři králové. (Obr. č. 7.) Jdou za sebou přinášejíce dary v nádobách Ježíškovi, jejž na klíně drží P. Marie, sedící na vysoké kamenné lavici. Božské dítě s křížovým nimbem kolem hlavičky vztahuje ručku k blížícím se mudrcům, žehnajíc jim. Zvláště pěkně koncipována je postava P. Marie, která pozdviženou pravicí drží žezlo, liliovitým ornamentem zakončené. Mudrcové oblečeni jsou v dlouhé řasnaté šaty spodní, přes které u prvního a třetího splývá plášť, u krku sepjatý. Na hlavách mají bílé koruny zoubkované. U prvních dvou má koruna podobu diadému (vínku) s ozubenou násadkou, kdežto u třetího jest koruna lomená, nikoli prostě okrouhlá. Zajímavo je držení jejich těl: první jakoby přiklekal, druhý stoje sklání pouze hlavu, třetí pak stojí ještě vzpřímen a klade levici na rameno svého předchůdce. Seskupení osob je zcela takové jako v tak zvaném kodexu či evangelistáři Vyšehradském, převzácné to památce rukopisné s miniaturami slohu románského, pocházející snad z XI. století a chované v universitní knihovně pražské.[7])

---

[7]) Reprodukováno v Album společnosti přátel starožitností českých v Praze. Vydává B. J. Matějka. V Praze 1890; pak také v Zíbrtových Dějinách kroje v zemích českých, I. 67.

Další scény jsou tak porušeny, že jich nesnadno vyložiti. Viděti tu krále s korunou vyzubenou, žezlem v levici, s pravicí pozdviženou, jako by hovořil s postavou stojící čelem v před, s nimbem kolem hlavy, ostatně však znatelnou toliko obrysy nad míru mlhavými. Za zády královými stojí ještě třetí postava, z které zachovala se pouze hlava a pozdvižená levice.

Za touto skupinou přerušen je spodní kruh obrazový tympanem nad vchodem, kdež zaznamenán letopočet obnovy: REN. A. D. 1893. Ze scény, která potom ještě následovala a tento cyklus výjevů novozákonních uzavírala, nezachovalo se nic více nežli zcela nejasné obrysy postavy se svatozáří; snad to byl sv. Jozef, prchající se sv. rodinou do Egypta, jak to starší badatelé ještě shledali.

Obr. 7.

Popsaný tu spodní kruh obrazový je důležitý zejména pro určení doby vzniku těchto maleb; porovnávajíce je s uměleckými památkami časově určenými, stejné výjevy znázorňujícími, můžeme zajisté s plnou jistotou vysloviti náhled, že charakter těchto maleb jest týž, jaký byl vlastní malířskému umění za doby čistě románské, tedy ve 12. století.

2. Druhý kruh obrazový.

Ze všech obrazových kruhů hradní kaple Znojemské nejzajímavější svým předmětem jest kruh druhý.

Tu především poutají pozornosť dvě postavy vyobrazené po obou stranách vítězného oblouku v nadživotní velikosti, a sice po straně evangelní postava mužská, po straně epištolní pak ženská. (Tab. I.)

Muž oděn jest v přiléhavou, až po kolena sahající, bílou sukni; rukávy olemovány jsou výložky červeně mřížkovanými. Podobné lemování je též u krku. Přes tento spodní šat přehozen je plášť žlutavý, olemovaný na krajích proužkem s červenými čárkami na způsob šupin. Červené punčochy vězí ve střevících s lalůčkem nad patou. Tvář je bezvousá, na hlavě není nijaké pokrývky, husté vlnité vlasy jsou světle kaštanové. Postava stojí celkem en face, horní částí těla však poněkud obrácená k vrcholu vítězného oblouku. V tomto směru podává oběma rukama model kostelíka s pravoúhlou lodí, apsidou na jednom a věží na druhém konci. V lodi tohoto modelu pod samou střechou (červenou) viděti dvě malá polokruhová okénka, ve věži pak rovněž románské okénko, a to podvojné.

Oděv protější postavy ženské skládá se z bílé řasnaté sukně, splývající až přes nohy, ano tvořící dokonce poněkud vlečku. Záhyby stinovány jsou barvou modravou. Rukávy jsou u otvorů nad míru široké, splývajíce téměř až k zemi. Z nich vyčnívají konce těsných červeně lemovaných rukávů rubáše. Na četných miniaturách kodexu Vyšehradského (viz Zíbrtovy Dějiny kroje v zemích českých I., 94 a 95) viděti, že rukávy ženského šatu v XI. a XII. stol. u otvoru značně se rozšiřovaly a dolů splývaly; avšak takových cípů, jaké jsou namalovány na popisované postavě hradní kaple Znojemské, v kodexu Vyšehradském nenajdeme. Také tato postava má přehozen plášť (krzno) stejné barvy a stejného tvaru jako u protější postavy mužské. Podšívka je hnědá, lem rudohnědě mřížkovaný. V týle viděti tkaničku do smyčky svázanou, která bezpochyby svazuje žlutavý závoj, jenž hlavu pokrývá a až pod plášť dosahuje. Střevíce, z nichž viděti toliko špičky, jsou tmavohnědé.

Tato postava obrácena je směrem k oblouku vítěznému a v natažených rukách podává nádobu, mající podobu širokého kalichu, z níž podle Trappa vystupoval kouř — tedy patrně mísu obětní.

Nad vrcholem oblouku vítězného naznačen jest oblak, z něhož po každé straně vztažena jest ruka: směrem k ženě dlaní vzhůru obrácená na znamení, že oběť přijímá, směrem k muži pak ruka žehnající.[8])

Popsané právě dvě figury pokládali starší badatelé, ano ještě i Grueber za patrony země České, sv. Václava a sv. Ludmilu.[9])

Tento výklad zajisté není správný. Postavy ty nepředstavují svatých, nemajíce svatozáře. Také nebyl sv. Václav zobrazován s modelem kostela na rukou, ani sv. Ludmila s obětní nádobou. Postavy tyto představují zcela nepochybně zakladatele, resp. zbudovatele hradní kaple Znojemské, patrně knížecí manžely. Oblakem mezi nimi znázorněn neviditelný Bůh, přijímající se zálibou oběť, jemu zbudováním tohoto chrámu přinesenou. Kdo tito zakladatelé hradní kaple byli, o tom promluveno bude doleji.

Hned vedle zmíněné postavy ženské počíná se skupina nejzajímavější mezi malbami této hradní kaple. (Tab. IV.)

---

[8]) Podle Trappa tato ruka nežehná, nýbrž jedním nataženým prstem ukazuje na kostel, jejž mužská postava podává.

[9]) Grueber dokonce viděl tam jejich jména napsaná; praví: Die Namen sind beigefügt. Nějakých jmen tam však nenašel ani Trapp, ani Melicher.

Především viděti tu tři jezdce vedle sebe jedoucí, před nimiž jede jezdec čtvrtý. Z oněch tří jezdců viděti úplně pouze jednoho, pravého, kdežto od prostředního a levého viděti toliko hlavy a pak části koní. Jezdec pravý sedí na koni hnědém; přes bílou sukni splývá dlouhý plášť s tuhými záhyby. Rudé vlasy jsou krátce přistřiženy. Nad míru dlouhé a tenké nohy vězí v červených, přiléhajících nohavicích. Jezdec prostřední jede na koni plavém; také barva levého koně je světlá. Levý jezdec má hlavu obrácenou do zadu a ukazuje též pravicí kamsi za sebe. Vůdce těchto jezdců má přes bledozelenou sukni přehozeno žluté, bíle vzorkované krzno (nádherný plášť) se známým již lemováním a stužkou v týle. Jako ostatní tři jezdci, i tento jest bezvousý; vlasy jeho jsou rusé. Kůň jeho jest bílý a má nádhernější postroj než koně ostatní. Všechny koně kresleny jsou schematicky; stojí na pravé přední a levé zadní noze a vykročují dvěma druhýma nohama. Hřívy jejich jsou krátké, jakoby spletené, krky ohnuté, hlavy sehnuté. Bezprostředně za touto skupinou jezdců otvírá se první okénko, k němuž všichni jsou obráceni. Ostění tohoto okénka pomalováno je na způsob šachovnice různobarevnými čtverečky s křížky v poloze úhlopříčen.

Za tímto okénkem stojí dva nepoměrně malí volkové, hlavami k okénku a skupině jezdců obrácení. Volek podsední, jejž celého viděti, byl dle Trappa strakatý, nyní špinavě bílý, a má zvláště na kýtách svaly znázorněny čárkami poněkud spirálovitými. Volek náruční, oním částečně zakrytý, je plavý a vyšší. Nohy volků jsou nepřirozeně tenké a kopyta vysoko rozštěpena.

Volkové tito táhnou nad míru primitivní pluh. Na čelech jejich leží jho, příčné to břevno, z něhož vybíhá mezi oběma volky voje, zasazené na druhém konci do dřeva klínovitého, nahoře vidlicovitě se rozvětvujícího, kdežto jeho spodní konec je patrně pobit železem. Toť celý pluh, — o kolečkách není ani památky. Za volky roste strom, zcela stejně stylizovaný jako onen ve spodním kruhu obrazovém.

U pluhu pak stojí skupina tří osob, z nichž prostřední o celou hlavu vyšší než všichni ostatní, jest patrně střediskem celého výjevu. Stojí en face, hlavu na pravo skloněnu, levicí jako rozkládaje, pravicí pak jakoby ke zmíněnému stromu ukazuje. Přes jeho bílou sukni visí nažloutlé krzno s obvyklým lemováním a podšívkou šedomodrou, u krku spjaté, levici až téměř k zápěstí pokrývající, kdežto pravice je celá volna. Nohy vězí v hnědočervených přilehavých nohavicích. Obličej je bezvousý.

Po obou stranách jeho stojí dvě jiné postavy, rovněž sice v pláštích, ale bez lemu, ve světlých nohavicích, s hlavami uctivě skloněnými, jakoby naslouchali jeho výkladu. Šat jejich je mužský, tváře bezvousé, vlasy dlouhé, vlnité, rusé.

Za touto skupinou stojí opět strom, na jehož stylizovaných větvích pověšena veliká žlutá mošna a červené střevíce.

Co tyto dvě naproti sobě postavené a k sobě patřící skupiny znázorňují, o tom není nejmenší pochybnosti. Je to zobrazení jedné

ž nejznámějších a nejvýznamnějších pověstí z dějin českých: povolání Přemysla oráče na knížecí trůn český[10]).

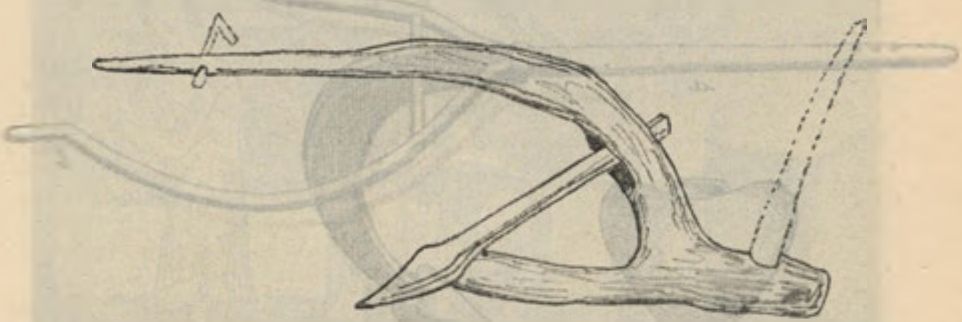
Tuto pověsť vypravují všichni naši kronikáři od Kosmy až do nejnovějších. Hlavní obsah její podle vypravování Kosmova, jenž zemřel r. 1125, jest takový: Krok zemřel a zanechal tři dcery: Kázi, Tetku a Libuši. Libuše, v radách prozřetelná, mravná, bystrého ducha, stala se kněžnou. Toho času dva bohatí a urození poddaní přeli se o mez. S křikem předstoupili před kněžnu, aby je rozsoudila. Když rozhodla po právu, odsouzený kněžnu potupil hanebnými slovy, pravě, že ženy mají dlouhé vlasy a krátký rozum a že hanba je mužům, tisknou-li je ženská práva. Libuše ovládajíc se odvětila, že proto se jim zdá málo rozuměti, poněvadž nesoudí jich metlou železnou. Druhý den pak, když lid opět si žádal knížete, pravila toto: „Hle za oněmi horami řeka nevelká Bělina a na ní vesnice řečená Stadice. Tam kníže váš oře dvěma voly strakatýma; vyřiďte muži vzkázání od národu i ode mne a přiveďte sobě kníže a mně manžela. Jméno muže jest Přemysl, kterýžto na hrdla a hlavy vaše vymyslí mnohá práva. Jeho pokolení potomní bude v celé této zemi panovati na věky.“ Poslové ustanovení váhali neznajíce cesty a Libuše pravila k nim: „Co váháte? Jděte bez rozpaků za koněm mým; ten vás dovede a přivede zpátky, neb jest od něho ta cesta nejednou šlapána.“ Poslové ve vsi potkali hošíka a ptali se, je-li to ves jménem Stadice a je-li v ní muž jménem Přemysl. Hoch přisvědčil a ukázal jim muže orajícího. Poslové pozdravili ho a vyřídili poslání. Přemysl vetkl otku do země a pustiv voly pravil jim: jděte odkud jste přišli; a oni zmizeli navždy Líska, kterou vetkl do země, vyrostla třemi haluzemi s listím a ořechy. Poslové byli zaraženi, on však pozval je k snídaní: vyňal z kabele lýčené chléb plesnivý a kus sýra, a tu kabelu položil na trávu na místě stolu. Když snídali, uvadly dvě odnože na lísce, ale třetí vzrostla. Přemysl vysvětlil to poslům takto: „Z našeho pokolení mnoho se pánů zrodí, ale jeden vždy bude panovati.“ Pak jeli k Libuši. Přemysl však, nezapomínaje svého stavu, vzal s sebou své střevíce z lýčí ušité, kteréž kázal chovati pro budoucnost, i chovají se na Vyšehradě v komoře knížecí až po dnes a na věčné časy. Na cestě zpáteční poslové ptali se Přemysla, proč vzal s sebou střevíce lýčené. On pravil, že na paměť potomkům, aby nespýchali.

---

[10]) Starší badatelé, o kterých již byla zmínka, dělí ovšem obě skupiny od sebe a vidí v oněch třech jezdcích vedle sebe: Čecha, Lecha a Rurika, z nichž tento ukazuje nazpět, prý do daleké vlasti, kam se také brzy vrátil. Jezdec čtvrtý, v jich čele jedoucí, jest prý Krok. Skupinu druhou vykládají správně; jenom v postavě po levici Přemyslově stojící vidí Libuši ke svému nastávajícímu manželu oddaně se tulící. Avšak postava tato nemá šatů ženských, o čemž ostatně ještě později bude řeč. — Takořka neuvěřitelno jest, že dávno po těchto, aspoň co do hlavní věci správných výkladech našel se badatel, který z těchto figur vypozoroval věci naprosto jiné Vykládáť Grueber ve svém díle „Die Kunst des Mittelalters in Böhmen“ II. 130, doslova takto: „Es ist hier die Einführung des Christenthums dargestellt, und zwar ganz in derselben Weise, wie in der südlichen Capelle der Georgskirche zu Prag. Eine Procession von Benedictinermönchen zieht einher mit Kreuz und Fahne, einer steht auf erhöhtem Platze und scheint zu predigen, umher Volk aus allen Ständen, Bauern, Krieger und Fürsten. Weiterhin sieht man einen bespannten Wagen, der wie es scheint, von Musikanten bewillkommet wird“. — Toť věru požehnaná, závidění hodná obrazotvornosť, zároveň však také úžasná povrchnosť.

Poněkud jinou versi podává kronika Dalimilova (z let 1308 až 1314). Libuše praví totiž lidu, knížete si žádajícímu: Raději byste mohli můj soud trpěti, než silného muže míti za knížete. Lehčeji tepe dívčí ruka. To mně tehdy uvěříte, když uzříte svého kněze za železným stolcem sedícího a obědvajícího. Pak naznačila jim, jak najdou budoucího knížete: Jděte za mým koněm a ke komu on dojde, toho sem veďte. Poslové šli za koněm osedlaným, puštěným bez uzdy, až k řece Bělině a podél ní na jednu úlehl, kde oral muž v lýčených střevících. Před ním zastavil se kůň jako v uzdu jat. Muž vyňal pak z lýčené kabely sýr a pecen chleba a položiv na radlici počal jísti.

V kronice Pulkavově z r. 1374 shledáváme obě uvedené verse sloučeny. Zejmena pak vypravuje se tam, že Přemysl převrátil pluh a položil na radlici chléb a sýr a jedl. Přemysl prý vzal s sebou kabelu a střevíce z lýčí a věci ty od té doby chovány byly ještě za Pulkavy na Vyšehradě; v předvečer korunování králů českých nesou je kanovníci a preláti králi budoucímu v procesí vstříc, střevíce mu ukazují a kabelu na bedra vkládají, aby pamatoval, že z chudoby pošel, a by nezpyšněl.[11])

Obr. 8.

O těchto Přemyslových střevících podotýká pak Hájek ve své kronice (1541), že prý při dobývání Vyšehradu císařem Zigmundem se ztratily. (O kabele se nezmiňuje.)

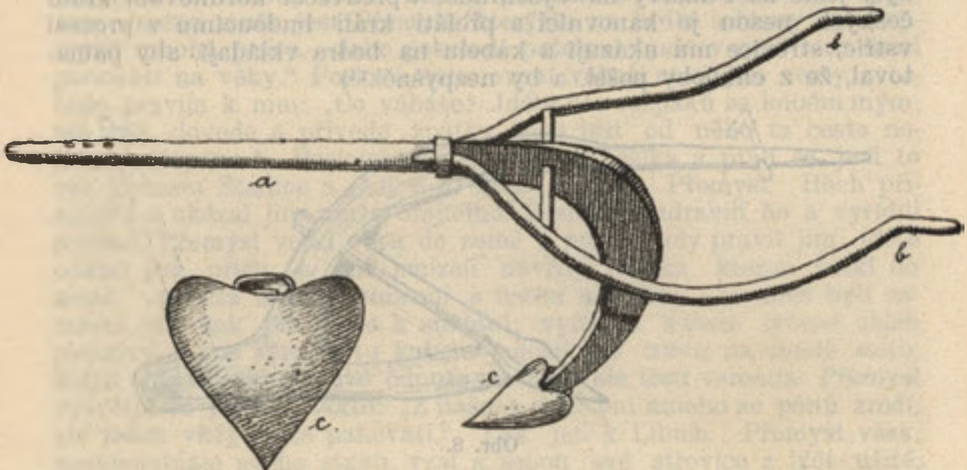
Báje tato byla vyobrazena v kronice Aeneáše Sylvia z r. 1510 a v knize Heinr. Ludv. Gude, Staat von Böhmen z r. 1707. (Reprodukce v Českém Lidu, VII, 241 a 242.) Na obou těchto vyobrazeních Přemysl sedí u převráceného pluhu, resp. na něm, a pojídá z chleba a sýra, položeného na radlici. Před posly k němu se blížícími stojí bílý kůň osedlaný, bez jezdce, a kleká před Přemyslem.

Srovnáme-li uvedené verse této báje mezi sebou a vzhledem k vyobrazením jejím, shledáme, že vyobrazení v hradní kapli Znojemské nejvíce shoduje se s versí Kosmovou, jsouc tak jako tato prosto pozdějších přídavků; zejmena pak není na naší malbě, tak jako u Kosmy, ani stopy po onom „železném stole“, převrácené to radlici. Věc ta vysvětluje se prostě tím, že za dob, kdy Kosmas

[11]) Toto sestavení různých versí báje o Přemyslovi podáno podle Tilleova článku „Lidové povídky o panovníkovi, povolaném od železného stolu“ v Česk. Lidu, I.

psal kroniku, a kdy hradní kaple Znojemská byla malována, český pluh ještě neměl radlice, která by, převrácena jsouc, mohla zastupovati stůl. Jinak bylo již za Dalimila, v první polovici XIV. stol. Každým způsobem zachovalo se ve Znojemské kapli nejstarší vyobrazení českého pluhu.

Zajímavo jest, porovnati toto vyobrazení s rádlem staroslovanským, chovaným ve sbírce starožitností hrabat de Ziethen a vyobrazeným na titulním listě spisu Dra. Sieniawského „Pogląd na dzieje Słowian zachodno-północnych między Labą a granicami dawnej Polski od czasu wystąpienia ich na widownię dziejową až do utraty politycznego bytu." (Gniezno, 1881.) Nářadí to (obr. č. 8.) nalezeno bylo r. 1822 v bahně u Dabergotzu v hloubce nejméně 8 stop pod vrstvami rašeliny, vápna a ornice. Je to vidlice dubová, jejíž horní, delší větev slouží za voje a zároveň za hřídel; skrz tuto větev prostrčena je šikmo železná tyč, jejíž dolní konec, klínovitě zašpičatěný, leží na konci druhé, spodní, kratší větve.

Obr. 9. Valašský „hák". a) Hakovnice. b) Kláče. c) Hák.

Ostatně nemusíme pro takové primitivní polní nářadí choditi ani do vzdálených krajin polských, ani do daleké minulosti. Na našem moravském Valašsku podnes oře se na Horní Bečvě nářadím prajednoduchým, zvaným prostě „hák", jak ukazuje pěkná fotografie ve vydaném právě „Album Valašska[12]) a připojený tuto obr. č. 9. (Výkres k němu opatřil laskavě p. ředitel M. Václavek na Vsetíně.)

Jak z obrázku tohoto seznati lze, sestává valašský „hák" z ohnuté tlusté haluze, jejíž přední, delší vodorovná část slouží za voje, kdežto zadní ohnutý konec zastrčen je do železného rádla, majícího podobu rýče. Tam, kde haluz se ohýbá dolů, vybíhá do zadu vidlice, jíž se hák řídí a přidržuje. Tento valašský hák a zmíněné staroslovanské radlo, nemajíce ani dnešní široké radlice, ani

[12]) Vydal odbor klubu českých turistů ve Štramberku péčí MUDra A. Hrstky a tiskem Prokopa Zapletala v Hranicích.

koleček, shodují se tedy s pluhem Přemyslovým v hradní kapli Znojemské co do hlavní věci. Zejmena pak valašský hák, tento opravdový přežitek dob dávno minulých, dokazuje, že primitivnost Přemyslova pluhu není snad zaviněna neobratností malířovou, nýbrž že je to věrné vyobrazení, jak toto nejdůležitější nářadí polní u nás před 700 lety vyhlíželo.

Na našem vyobrazení v hradní kapli Znojemské také není onoho pozdějšího přídavku této báje, dle něhož bílý kůň Libušin, na kterého neměl nikdo z poslů vsednouti, před Přemyslem se sklonil na kolena. Onino čtyři jezdci jsou patrně Libušino poselstvo, k němuž náleží i obě mužské postavy, stojící po obou stranách Přemysla.

Pravděpodobnou jeví se také domněnka Trappova, že Přemysl ukazuje na lísku, která z otky do země zaražené vyrostla a o níž zachovala se pověsť shora uvedená. Po mnohá století věřilo se, že

Obr. 10.

tato líska Přemyslova dosud stojí. Císař Karel IV., potvrdiv stará práva Stadických r. 1359, vymínil sobě, aby tuto lísku pečlivě střehli a všechny oříšky z ní donášeli jemu a jeho nástupcům v království českém. Výsady tyto potvrzeny byly od nástupců Karlových až do Rudolfa II. r. 1584.[13]) Trapp tvrdí dokonce, že ještě Karel VI. potvrdil výsadní listinu Karla IV. (Originál chová prý se v hrab. Nostickém archivu v Praze.) —

Není-li, jak myslíme, nejmenší pochybnosti o správnosti tohoto výkladu popsané skupiny, resp. obou právě zmíněných skupin, jest osoba nyní následující tím záhadnější. Od skupiny Přemyslovy oddělena jest druhým okénkem, jehož ostění je pomalováno ornamenty závitkovými. Postava zmíněná oděna jest toliko sukní saha-

[13]) Zoubek, Dědicové stadičtí. Památky archaeol. VI., 233. Listina Karla IV. otištěna u výtahu v Česk. Lidu, I., 283 a 234 pod čarou.

jící po kolena. Trapp myslil, že postava tato je bosa; restaurátor patrně zjistil při ní obuv. Tvář je bezvousá, dlouhé vlnité vlasy pak jsou kaštanové.

Záhadnost postavy této záleží však v předmětu, jejž ona drží v obou pozdvižených rukách. Trapp původně viděl v tomto předmětu dítě zavinuté, z něhož prý splývá bílý šátek (obr. č. 10). Na základě toho domníval se, že postava tato představuje onoho Durynka, jenž, aby se pražskému knížeti Neklanovi zavděčil, zabil synáčka padlého knížete Žateckého Vlastislava a hlavu dítěte přinesl Neklanovi, který však za to odsoudil Durynka k smrti.

Proti této domněnce dá se mnoho namítati; předně již to, že by podlému vrahovi bylo popřáno místo ve společnosti tak vybrané, jak z dalšího popisu seznáme. Mimo to domnělý Durynk nepodává záhadný předmět nějaké postavě, kterou bychom mohli pokládati za Neklana; obrácen jest totiž k okénku, na jehož druhé straně je skupina Přemyslova. Konečně i předmět, jejž v rukách drží, je tak nejasný, že ani podle staré kopie Trappovy nemůžeme se odhodlati pokládati jej za dítě, tím méně za useknutou hlavu dítěte.

Trapp sám ostatně nebyl o tomto výkladu úplně přesvědčen, neboť připojil k němu ihned druhý: Tážeť se, zdali to snad značí symbolické znázornění nového života, svátostí křtu nabytého, aby se tak oddělilo pohanství od nového, křesťanského učení v Čechách. Neboť touto postavou prý, jak se zdá, malíř uzavřel dosavadní obrazy a počíná pak odtud řadu novou.

Tento eventuelní výklad zdá se nám býti příliš umělým. On pozbývá též na pravděpodobnosti, porovnáme-li starý akvarel Trappův s novějším, v letech osmdesátých od Trappa pořízeným, kterého se nám do rukou dostalo a jehož reprodukci podáváme pod č. 11 *a*. Tu předmět, jejž postava tato drží, nevypadá již pranic jako dítě, nýbrž spíše jako zrcádko, nebo jako monstrance. Nejistotu dovršuje pak malba Melicherem obnovená (obr. č. 12.). Vidíme tu jakýsi vejčitý předmět, s něhož splývají — nikoli šátek — nýbrž dvě stuhy.

Máme-li se o této věci sami vysloviti, tedy máme za to, že tato osoba náleží ještě ke skupině Přemyslově, třebas byla od ní oddělena okénkem. Jesti příliš živě obrácena celou vrchní polovicí těla k této skupině. Co vlastně Přemyslovi podává, to ovšem je těžko říci.

Požádali jsme za dobré zdání o tom redaktora „Methoda“ msgra. Lehnera, který obrázky dotyčné předložil ve schůzi I. třídy České Akademie, a sdělil nám pak, že pokládá figuru tuto za Libuši; předmět, jejž tato drží, pak prohlásil prof. Ant. Truhlář za amulet, o němž se zmiňuje Hájek ve své kronice těmito slovy: „Léta sedmistého třicátého třetího: Sešli jsú se starší a znamenitější obyvatelé České země dosti u velikém počtu, ponuknutím nějakého Dolislava, jenž byl z rodu Hrabova, na dvoře knížete svého a žádali jsú jeho, též i kněžny Libuše, poněvadž oba mají budúcích věcí skrze jich bohy poznání, aby věštbami svými to jim oznámili, kde v tajných místech kovové stříbra a zlata své položení měli. Přemysl vyslyšev žádost, rozkázal všem, aby na své obydlé odešli, a

v patnáctý den aby se zase navrátili. Když jsú pak přišli a na dvůr puštěni byli, kníže jsú na své stolici knížetské seděti uzřeli a kněžnu vedle něho, ana drží v své ruce zlatú žábu. I řekl jest kníže Přemysl k lidu svému: Slyšte slova své mateře, tať vás i vaše potomky svou řečí obohatí.“

Dle mínění msgra Lehnera „předmět, jejž figura v ruce drží, podobá se i velikostí i formou žábě, vynecháme-li, co restaurátor nebo Trapp si přimyslil. A jelikož Hájek čerpal látku ze starých

Obr. 11 a). Obr. 11 b).

kronik, lze důvodně místa tohoto použíti na vysvětlenou onoho předmětu. Jest v tom i dobrý smysl, že věštkyně prorokující o zlatých dolech drží v rukou amulet“.

Tento výklad zamlouval by se i nám, kdyby tu nebylo jedné námitky, která nám vadí. Na zmíněném již pozdějším akvarelu Trappově (obr. č. 11. *a*) postava tato činí arci dojem osoby ženské. Avšak tomu odporuje krátká, jenom po kolena sahající sukně, jež ve XII. století byla u nás šatem mužským, kdežto sukně ženská

sahala až po zem, jak viděti nejenom na všech nepochybně ženských postavách v hradní kapli Znojemské, nýbrž také na miniaturách té doby, na př. v kodexu Vyšehradském.

Z tohoto důvodu — a pak ovšem i proto, že tato postava nemá nimbu, odmítli jsme vtírající se nám jinou, zajisté lákavou domněnku, že by figura tato představovala sv. Ludmilu, držící v rukách nástroj mučednické smrti své, závoj.

Kdyby tento předmět byl poněkud větší, pokládali bychom jej za pokrývku hlavy, resp. za odznak knížecí. Podporovaly by to zejmena ony dvě stuhy, od něho dolů splývající. Podobně jako podnes z mitry biskupské, splývaly druhdy ze starších korun takové dvě stuhy. Viděti to zejmena na pokrývce hlavy na obraze sv. Václava v kodexu Vyšehradském i jiných vynikajících osob tam vyobrazených. (Viz Zíbrtovy Dějiny kroje v zemích českých, I. 55 a 129, jakož i Památky krasopisné, I.). Podle této naší domněnky bylo by možno viděti v této postavě znázorněné holdování národa svému nově zvolenému knížeti. —

Postavě nyní následující připisuje Trapp obzvláštní význam. (Obr. č. 10, 11 *b* a 12). Oděna jest bílou, těsně přiléhající, až ke kolenám dosahující sukní, přes niž přehozeno zelené krzno s červenobílými pruhy na lemu, u krku sepjaté, spadající přes levé rameno vzad, kdežto druhá část visí přes prsa tak, že pravice, od lokte pozdvižená, jím jest od ramene až po loket kryta. Na výložku rukávu je vzorek sestávající z červeného křížku a čtyř bodů. Levice spočívá na štítě na zemi kolmo postaveném, podoby srdcovité, na němž v bílém poli je sedmilistá zelená růžice. Kraj štítu je rovněž zelený. Za štítem a za levicí stojí kolmo praporeček, na kopí připevněný, střídavě zelený a bílý. Nohy vězí v těsných červených nohavicích a úzkých střevících. Hlava poměrně veliká má rudé, vlnité vlasy, obličej je bezvousý.

Trapp tvrdí, že postava tato má na hlavě jakousi knížecí korunu, kterou prý ovšem již jen málo jest znamenati. Na pozdějším akvarelu Trappově z let osmdesátých (obr. č. 11. *b*) tato figura má také jakousi pokrývku na hlavě. Melicher neshledal však na hlavě nijaké pokrývky. Vzhledem k této domnělé koruně, a prohlédajíc k celému vzezření této postavy domnívá se Trapp, že tato figura představuje sv. Václava. Trapp poukazuje k podobnosti její s vyobrazeními tohoto českého světce na miniaturách a na starých českých mincích. —

Následuje figura, která — podle Trappova akvarelu (obr. č. 10.) — zachovala se jenom z polovice, ježto zde původní úzké románské okénko bylo v pozdějších dobách značně rozšířeno, čímž celá levá polovice postavy byla buď zničena, buď novou omítkou pokryta. Melicherova obnova podává nám tuto figuru úplnou, z čehož soudíme, že rozšířením okénka — které má dnes opět svou původní úzkou podobu[14]) — nebyla figura tato zasažena, nýbrž jenom novou omítkou vedle okna pokryta.

[14]) Zda-li toto okénko bylo již původně na vnitřním ostění tak ornamentováno jako dnes viděti (různobarevnými čtverečky), nevíme.

Také tato postava stojí čelem ku předu, má přes červenou sukni krzno rovněž červené se žlutohnědými lištami, spjaté na pravém rameni okrouhlou sponkou, tak že celé pravé rámě viděti, kdežto levé je pod krznem. Na rubu je barvy světle hnědé s rudohnědými pruhy. Nohavice a od těchto neoddělené střevíce jsou šedé. Levice drží štít v profilu malovaný, bílý s obrubou namodralou a šedozeleným hrbem uprostřed; za štítem stojí opět praporeček, jehož spodní pole je červeně mřížkované. Vlnité, uprostřed rozdělené vlasy jsou rusé, brada je krátce přistřižena, kníry svislé.

Po druhé straně okénka stojí opět strom známým způsobem stylizovaný. Odtud až k popsané již postavě zakladatele kaple namalováno jest ještě 6 figur, stejně jako předešlá oděných a vystrojených: přes přilehavou sukni splývá krzno či plášť, lemovaný, buď

Obr. 12.

na levém nebo pravém rameni spjatý; nohy vězí v těsných nohavicích a střevících, které u dvou postav mají na nártu výkrojek; jednou rukou opírají se postavy o štít, buď prostý nebo po délce rozdělený na dvě různobarevné polovice; druhá ruka drží pak praporeček upevněný na kopí, vlající buď dolů buď nahoru, dvoj- nebo i trojbarevný. Zvláště pozoruhodna jest poslední figura v této řadě pěkně vzorkovaným vyšíváním na lemu pláště. Všechny postavy stojí čelem v před s hlavami poněkud stranou, buď v levo, buď v pravo obrácenými a vesměs nepokrytými. Poznamenati sluší, že z těchto šesti postav Trapp mohl okresliti toliko tři, totiž první a obě poslední, kdežto z druhé, třetí a čtvrté neshledal žádné stopy. Patrně byly postavy, tuto mezeru nyní vyplňující, objeveny Melicherem po oškrabání omítky.

Podáváme zde podrobný popis těchto šesti figur po jejich obnově, jak nám byl dán k dispozici nynějším redaktorem muzejního

časopisu, panem notářem Jarosl. Palliardim. Poznačíme-li domnělého Trappova sv. Václava číslem 1, figuru vedlejší shora již popsanou číslem 2, obdrží těchto 6 postav číslo 3 až 8.

3. Složitá vysoká postava s kulatou tváří, s nepatrnými kníry pod nosem, s hustou kšticí barvy světle kaštanové, nesahající příliš hluboko pod uši. Oděv: Nohavice červené, střevíce hnědé, sukně bílá se záhyby světležlutými, sahá pod kolena a má u rukou široké vzorkované lemy. Krzno pod levým ramenem sepjaté je světle červené s lištami šedozelenými a na rubu červené s temnými rudými pruhy. Levice rozevřená je v lokti nahoru ohnuta, pravice drží praporec a štít. Tento je zelený s obrubou červenou. Praporec je zelený, hořejší pole a prostřední jazýček jsou však bílé, červeně mřížkované.

4. Bezvousá podlouhlá tvář se kšticí světle kaštanovou do popelava, uprostřed rozčesanou a na šíji splývající. Oděv: Světlehnědé nohavice, hnědé střevíce, bílá sukně se světlehnědými záhyby, krzno světlezelené barvy s červenými lištami a šedivou, tmavě pruhovanou podšívkou je pod pravým ramenem sepjato. Pravice se vztýčeným ukazováčkem, opírá se loktem o bílý, poněkud nahnědlý štít se zelenou obrubou. Levice drží praporec se dvěma jazýčky, střídavě bílý a zelenavý.

5. Menší postava, bezvousá, kštice tmavě rusá, ostatně jak u předešlého. Oděv: Nohavice žluté, střevíce šedé, sukně červená, krzno žluté do hněda s lištou špinavě bílou, na rubu světle hnědé, je pod pravým ramenem sepjato. Pravice drží štít původně asi na dýl červeno-bílý, se šedivou nazelenalou obrubou. Levice drží praporec střídavě zelený a bledě červený.

6. Nepatrná, slabá, bezvousá postava s kaštanovými, nad čelem rozčesanými a na ramena spadajícími vlasy, v bílých nohavicích, šedých, rozstřižených střevících, světlehnědé sukni a v červeném krzně s bílou, červeně mřížovanou lištou; plášť tento je na rubu taktéž červený s tmavšími pruhy. Levice drží bílý štít s obrubou šedozelenou, pravice třímá praporec barvy již neurčité, bělavé a zelené.

7. Vyšší bezvousá postava se světle rusou kšticí, nad čelem rozčísnutou a na šíji spadající. Oděv: Nohavice žluté, střevíce šedé, sukně zelenavá, krzno na pravém rameni okrouhlým spinadlem sepjaté je bílé se žlutými lištami a popelavou podšívkou s hnědými pruhy. — Štít v levici je na dýl z polovice bílý a z polovice červený, praporec v pravici je bílý, má ale spodní pole a prostřední jazýček červeně mřížkované.

8. Mohutná, vysoká postava s krátkými kníry a krátce přistřiženým plnovousem barvy kaštanové a s kaštanovou, na šíji spadající kšticí. Jest oděna v červené nohavice, šedé, rozstřižené střevíce, bílou sukni se žlutavými záhyby a jednoduchým lemem v zápěstí. Krzno barvy narůžovělé s bílou červeně vzorkovanou lištou s ozdobou čtverečkovitou, snad i drahokamy posázenou, má podšívku červenohnědou s tmavými pruhy a je pod levým ramenem a na něm dvěma okrouhlými sponkami sepnuto. Levice drží bílý štít se šedozelenou obrubou. (Obr. č. 13.)

3. Třetí kruh obrazový.

V tomto kruhu namalováno jest ne méně než 19 figur, každá zvlášť zcela podobně jako popsaných právě 8 postav druhého kruhu. Tak jako onyno, stojí i figury třetího kruhu každá pod zvláštním obloukem.

Při popisu tohoto kruhu narážíme hned z počátku na obtíž, ježto není naznačeno, kde řada tato počíná, kde končí. Jesti to kruh úplný, v sebe uzavřený. Dle náhledu Trappova počíná tento cyklus nad vrcholem vítězného oblouku a postupuje týmže směrem, jako v kruzích spodnějších kolem do kola. Tuto domněnku

Obr. 13.

Obr. 14.

podporuje ta věc, že devět z těchto postav, které nejsou oděny krznem, nýbrž toliko sukní, by pak rej ten uzavíralo.

S druhé strany zase nelze přehlédnouti té okolnosti, že mezi postavami tohoto kruhu nalézáme jednu v úboru královském se žezlem v ruce a s královskou korunou na hlavě. Vtírá se tu domněnka, zdali postava tato snad tento kruh neuzavírá. V tom případě počínal by tento cyklus na straně proti vítěznému oblouku ležící.

V té příčině dopátráme se sotva jistoty. Nežli uvedeme domněnky o tom, koho všechny tyto postavy představují, předešleme opět podrobný popis jejich, pořízený rovněž panem redaktorem Palliardim; a to v pořádku tom, že postava královská zbude

na konec, tak že počínáme na straně od absidy odvrácené a postupujeme — jako ve spodnějších kruzích — od levé k pravé.

1. (Obr. č. 14.) Mužná postava s kníry a krátce do špičky přistřiženou bradou, kšticí kaštanovou, nad čelem uprostřed rozčísnutou a až na ramena splývající. Oděv: Nohavice žlutohnědé, střevíce šedé, sukně šedozelená, krzno na pravém rameni sepjaté, barvy bílé, s bílými lištami a červenou podšívkou. Pravice třímá praporec v horním poli bílý, ostatek červený a levice opírá se rozevřenou dlaní o červený štít se šedivou obrubou a růžicí.

2. (Tab. V., obr. č. 1.) Mladistvá bezvousá postava jakoby ženská s rusou kšticí, bez krzna, oděná pouze červenými nohavicemi, červenými střevíci a bílou, dosti dlouhou sukní s červenými záhyby. V pravici má praporec červeno-bílý, levice drží štít barvy zelené, našedivělé, se šedivou obrubou a šedým kuželovitým bodcem uprostřed.

Obr. 15.

3. (Tab. V., obr. č. 2.) Postava v pravo hledící s hlavou poněkud nakloněnou, s krátkými kníry a krátkým plnovousem a vlasy kaštanovými, uprostřed rozčesanými a na šíji spadajícími. Oděv: červené nohavice a střevíce, sukně špinavě bílá s červenými záhyby. Pravice drží bílý, rudohnědými páskami šikmo pruhovaný štít, pak praporec bíle modrý, jehožto horní pole a prostřední jazýček jsou světle modré. — Levice je pozdvižena na prsa a má vztýčený ukazovák.

4. Mladistvá postava bezvousá, k levé straně obrácená, se kšticí kaštanovou, pod uši sahající, oděná v nohavice, nyní špinavěbílé, střevíce světle popelavé, sukni bílou, poněkud narůžovělou s červenými záhyby, pod kolena sahající. Pravice v lokti zahnutá jakoby žehnala. Levice drží štít na dýl červeno-bílý s bílou růžicí uprostřed a s obrubou našedivělou a opírá v ohybu ruky praporec snad bílý, jehožto barev jasně rozeznati nelze.

5. Postava k předešlé obrácená s malými kníry, krátkým plnovousem a rusou, nad čelem rozčísnutou a na šíji spadající kšticí, oděná v červené nohavice, střevíce tmavočervené, bílou sukni pod kolena sahající, s červenými záhyby a červeně narýsovaným lemem u krku. Levice se vztýčeným ukazovákem, je v lokti nahoru zahnuta, pravice drží štít a praporec. Onen je žlutý, má červenou

obrubu a uprostřed červený hrbol se žlutou kuličkou na vrcholku. Praporec je červenobílý.

6. (Tab. V., obr. č. 3.) Postava v levo obrácená, s malými kníry a dlouhou, na ramena spadající kaštanovou kšticí; na hlavě má bílou, kuželovitou, na vrcholku přihrocenou přilbici. — Nohavice a střevíce má červené, sukni bílou, u krku lemovanou. Pravice drží praporec bílý a červeně čárkovaný, levice opírá štít barev nyní nehrubě zřetelných, zdánlivě na dýl červený a bílý neb šedavý a přepásaný šikmými rudohnědými břevny.

7. Postava k předešlé obrácená, s malými kníry a dlouhou tmavorusou kšticí nad čelem rozčesanou. Oděna je v červené nohavice a střevíce a dlouhou šedou sukni u krku a na konci rukávů lemovanou. Levice s dlaní rozevřenou je v lokti nahoru ohnuta, pravice drží u těla žlutý štít s bílou obrubou a žlutou hvězdicí a přimyká štítem k tělu praporec bílý a červeně mřížovaný.

8. Na levou stranu obrácená, bezvousá mladistvá postava s tváří ženskou, s rusými, nad čelem rozčesanými a na šíji splývajícími kadeřemi, ve žlutých nohavicích, popelavých, rozstřižených střevících a v dlouhé růžové sukni, u krku a v zápěstí lemované. Levice je v lokti zahnuta vodorovně a směřuje ukazovákem k postavě následující, pravice drží praporec a štít. Tento má světlou šedivou barvu, obruba a hrbol však jsou šedivě zelené, praporec pak je červeno-bílý.

9. Postava bezvousá, k předešlé obrácená, a jakoby v rozmluvu s ní zabraná, se světle kaštanovými, uprostřed rozčesanými, na ramena spadajícími vlasy, v bílých nohavicích, světlých, popelavých, rozstřižených střevících a dlouhé, u krku lemované bílé sukni s tmavočervenými záhyby. Pravice je v lokti zahnuta a směřuje ukazovákem k postavě předešlé; levice drží štít na dýl červenobílý s obrubou a růžicí šedivou. Za štítem stojí praporec barev nejasných, bezpochyby červený a zelenavý.

10. Postava k předešlé poněkud obrácená, s malými kníry a tmavorusou, na šíji dosahující kšticí, v červených nohavicích i střevících a v bílé sukni s červenými záhyby a lemem u krku. Pravice se vztyčeným ukazovákem je zahnuta k prsám, levice drží žlutý štít s obrubou šedivězelenou a červeným hrbolem. Za štítem stojí bílý praporec.

11. Postava s krátkými kníry a rusými, až na ramena splývajícími kadeřemi. Oděv: Nohavice žluté, rozstřižené střevíce šedivé, sukně světle popelavá, krzno bílé se žlutou lištou a hnědou podšívkou, pod pravým ramenem sepnuté. V pravici bílý praporec, v levici světlehnědý štít s hrbolem stejné barvy a obrubou šedivě zelenavou.

12. Muž s knírem a krátce přistřiženým plnovousem, a vlasy na šíji spadajícími, vše barvy kaštanové, oděn je v červených nohavicích i střevících, dlouhé řásnaté bílé sukni, na spodním kraji s širokým, rudohnědými kostičkami posetým pruhem; konečně v bílém krzně s červenými záhyby a červenou podšívkou, na pravém rameni sepnutém. Pravice třímá červenobílý praporec, levice drží velký zelený štít s obrubou a hrbolem barvy žlutavé.

13. Mužná postava s kníry, krátkou rozdělenou bradou a vlasy světle kaštanovými. Oděv: žluté nohavice, popelavé, rozstřižené střevíce, sukně světle šedá s červenými záhyby, krzno růžové se žlutými lištami a šedou podšívkou, sepjaté na prsou. Pravice drží praporec barev zašlých, podobá se, že původně červeno-bílý; levice pozdvihuje štít na dýl červeno-bílý se šikmými bílými pruhy a s obrubou světlehnědou.

14. Muž předešlému podobný s vousy stejné úpravy, avšak se kšticí rusou. Oděv jeho sestává z červených nohavic a střevíců, bílé sukně s červenými záhyby a bílého krzna s lištami a nahnědlou podšívkou, které je na pravém rameni sepnuto. Pravice se vztýčeným ukazovákem je u prsou, levice drží hnědý štít s červenou obrubou a šedivou hvězdou. Za štítem vztýčen je červenobílý praporec.

15. Muž s malými kníry, zcela krátkým plnovousem a kšticí kaštanovou, na ramena sahající. Oděv: Nohavice žluté, střevíce šedé, sukně bílá s červenými záhyby, krzno světle červené se žlutými lištami a červenou podšívkou, sepnuté na levém rameni. Pravice opřená o štít směřuje k prsám, levice drží praporec nejasných barev, snad červeno-bílý. Štít je na dýl bíle-červený a má šedou obrubu i růžici.

16. Muž s kníry i bradou nepříliš dlouhou a tmavými kaštanovými, uprostřed rozčesanými, na ramena splývajícími vlasy, oděný červenými nohavicemi i střevícemi, bílou sukní s červenými záhyby a žlutavým krznem se šedivězelenými lištami. Praporec v pravici křižuje se s praporcem předešlého a je světlé, nyní nejasné barvy. Levice drží štít šedivězelený s hrbolem a obrubou špinavěbílou.

17. Muž s kníry, krátkým plnovousem a dlouhými kaštanovými vlasy. Oděv: Nohavice žlutavé, střevíce šedé, sukně nyní barvy nejasné, původně snad šedá, krzno špinavě bílé s rudými záhyby a bílými lištami je na pravém rameni sepnuto. Pravice třímá praporec, jehožto původní barvu určiti nelze, levice pozdvihuje štít na dýl červenobílý s bílou obrubou a popelavou růžicí uprostřed.

18. Mladý muž bez vousu s tmavorusou, pod uši sahající kšticí. Oděv: nohavice žlutohnědé, střevíce rozstřižené, barvy popelavé, sukně bílá s červenými záhyby, krzno růžové s červenou podšívkou je sepnuto na pravém rameni. Levice v lokti nahoru zahnuta, pravice drží štít a praporec. Štít je barvy žlutohnědé a má bílou obrubu i hrbol. Praporec červenobílý.

19. (Tab. V., obr. č. 4.) Bezvousá postava s dlouhými, na ramena splývajícími rusými kadeřemi v úboru královském. Nohavice a střevíce má červené, dlouhou a řásnatou bílou sukni celou drobnými tmavočervenými čtverečky posetou, dlouhé bílé krzno s červenými záhyby, bílými lištami a červenou podšívkou, jež je nad pravým ramenem tak sepnuto, že pravice držící žezlo je úplně volná. Levá ruka drží žlutý štít s obrubou a hrbolem barvy šedozelené, a bílý, v dolním poli a na prostředním jazýčku červeně mřížkovaný praporec. Hlavu zdobí koruna. Tato i žezlo jsou bílé s konturami rudohnědými. —

Nutno nyní přistoupiti k důležité otázce: koho všechny tyto postavy kruhu třetího a oněch osm o sobě stojících figur kruhu druhého jakož i obě postavy po obou stranách vítězného oblouku představují.

Uvážíme-li, že tento druhý kruh zahájen je skupinou, představující nade všechnu pochybnosť povolání Přemysla oráče na trůn český, jest na snadě a jeví se zcela přirozeným důsledek, že další postavy představují Přemyslovo potomstvo. Že jsou to osoby panovnické, o tom svědčí hlavně praporec, jenž u žádného z nich neschází; dokazuje to konečně poslední popsaná postava, opatřená odznaky důstojnosti královské, korunou a žezlem. Trapp měl za to, že k odznakům panovnickým náležel také plášť čili krzno. Avšak takovým šatem spatřujeme oděny jak na těchto nástěnných malbách (na př. poselstvo, pro Přemysla odeslané), tak i na knihomalbách staročeských také osoby jiné. (Srov. Zíbrtovy Dějiny kroje v zemích českých I., 65. a násl.) Trappovi proto působila obtíž ta okolnosť, že devět postav třetího kruhu tohoto domnělého úboru panovnického, totiž pláště resp. krzna, nemá; i snaží se to vysvětliti domněnkou, že těchto 9 postav představuje toliko osoby, panovníkům českým blízké, snad údělná knížata moravská, — ač sám ihned poukazuje k té nesrovnalosti, z toho plynoucí, že téměř všechna údělná knížata moravská zasedla svým časem také na knížecí trůn český, tak že by tytéž osoby vyobrazeny tu byly dvakrát: jednou jako knížata česká, podruhé jako knížata údělná.

Starší badatelé, již dotčení, podávají takovýto výklad těchto figur:

Ženská postava vedle vítězného oblouku prý je sv. Ludmila. Záhadnou figuru za skupinou Přemyslovou (domnělý Durynk, domnělá Libuše?) považují za Nezamysla, protože prý drží šátek jakoby mokrý, čímž se má naznačiti objevení léčivých vod, které se za tohoto knížete prý stalo. Pak následují: Mnata, Vojen, Křesomysl, Neklan, Hostivít, Bořivoj, Spytihněv, Vratislav. Postavu následující, vedle vítězného oblouku stojící, vydávají za sv. Václava.

Cyklus postav kruhu třetího počínají starší badatelé od postavy, která v našem hořejším popisu má číslo 12., a postupujíce týmže směrem jako my, určují postavy tohoto kruhu takto: 1. Boleslav I.; 2. Boleslav II.; 3. Boleslav III.; 3. Jaromír; 5. Oldřich; 6. Břetislav I.; 7. Spytihněv II.; 8. Vratislav II., král; 9. Konrád I.; 10. Břetislav II.; 11. Bořivoj II.; 12. Svatopluk; 13. Vladislav I.; 14. Soběslav I.; 15. Vladislav II., král; 16. Oldřich II.; 17. Soběslav II.; 18. Bedřich; 19. Konrád II., jenž zemřel 1188. (V našem hořejším popisu postava č. 11.)

Zap, podávaje u výtahu tento starší výklad v Památkách archaeol. a místop., III. 225, podotýká, že výklad tento, jakkoli zvláště na konci trochu pomatený a nejistý, zdá se přece v celku dobře shodovati.

Výklad Trappův ve zmíněném rukopise liší se dosti od předcházejícího. Trapp klade svým úvahám za základ tuto posloupnosť českých panovníků z rodu Přemyslova:

1. Přemysl;
2. Nezamysl;
3. Mnata;
4. Vojen;
5. Unislav;
6. Křesomysl;
7. Neklan;
8. Hostivít;
9. Bořivoj I. 871—894;
10. Spytihněv I. 895—912;
11. Vratislav I. 895—926;
12. Václav I. Svatý 928—936;
13. Boleslav I. 936—967;
14. Boleslav II. 967—999;
15. Boleslav III. 999—1037;
16. Jaromír 1003—1038;
17. Oldřich 1012—1037;
18. Břetislav I. 1037—1055;
19. Spytihněv II. 1055—1061;
20. Vratislav II. král 1061—1092;
21. Kunrat I. Brněnský 1092—1092;
22. Břetislav II. 1092—1100;
23. Bořivoj II. 1100—1124;
24. Svatopluk 1107—1109;
25. Vladislav I. 1109—1125;
26. Soběslav I. 1125—1140;
27. Vladislav II. král 1140—1174;
28. Bedřich 1173—1189;
29. Soběslav II. selské kníže 1173—1180;
30. Kunrat Otto 1189—1191;
31. Václav II. 1191—
32. Jindřich Břetislav 1193—1197;
33. Vladislav III. 1197—1222;
34. Přemysl Otakar I. král 1197—1230. —

Jak již bylo řečeno, Trapp obě figury po stranách vítězného oblouku pokládá nikoli za sv. Václava a sv. Ludmilu, nýbrž za zbudovatele této kaple. V první za skupinou Přemyslovou následující figuře s krznem, štítem a praporcem pak domnívá se viděti sv. Václava.

Cyklus třetí počíná Trapp — jak rovněž již řečeno — nad vrcholem vítězného oblouku figurou podle našeho hořejšího popisu č. 11, a postupuje od levé k pravé (se stanoviska pozorovatelova). Za panovníky české pokládá jenom prvních 10, poněvadž posledních 9 nemá krzna. Východiskem dalšího výkladu je Trappovi postava v úboru královském, kterou pokládá buď za Vratislava II. nebo Vladislava II. Trapp kloní se k alternativě první a považuje proto následující figuru — poslední v krznu — buď za Břetislava II. nebo Bořivoje II.

K tomuto výsledku dochází jen pomocí domněnky, že figury v 2. kruhu nenásledují po sobě chronologicky, nýbrž že malíř přesunul historický pořádek, že vykázal sv. Václavovi první místo a pak teprve vyobrazil řadu knížat jej předcházejících.

Arci, ani s pomocí této domněnky nevykazuje Trappův výpočet výsledek úplně uspokojivý. Ve shora uvedené posloupnosti knížat českých byl Vratislav II. — vyloučíme-li Přemysla — 19tým; v pořadí Trappově pak byl by 17tým.

Maje posledního v řadě panujících knížat českých buď za Břetislava II. (1092—1100) nebo Bořivoje II. (1100—1124), vyvozuje z toho Trapp, že hradní kaple Znojemská vystavěna byla za panování jednoho z obou těchto knížat, a vyslovuje domněnku, že zbudovatelem jejím byl Lutold kníže Znojemské, jenž tam sídlil v prvních letech 12. století († 1112). Za tohoto Lutolda pokládá tudíž Trapp mužskou figuru stojící vedle vítězného oblouku, protější pak postavu ženskou považuje za jeho manželku Ithu (Idu), dceru rakouského markraběte Leopolda III. Krásného. Pohnutkou ku

vystavění této hradní kaple mohla býti Lutoldovi — tak dovozuje Trapp — vděčnosť za to, že mu navrácen byl Znojemský úděl jemu dříve odňatý. Také řečená manželka jeho, jež byla sestrou Leopolda Svatého, a tudíž zajisté nábožná, působila nepochybně na svého manžela, aby svou vděčnost k Bohu za své znovuuvedení do knížecího podílu projevil zbudováním hradní kaple. Trapp konečně vyslovuje domněnku, že zbudování a vyzdobení této kaple nástěnnými malbami provedeno bylo mnichy benediktiny z kláštera Třebíčského, nedávno před tím založeného.

Potvrzení domněnky své o době zbudování hradní kaple Znojemské shledával Trapp ve zbytku nápisu, jejž objevil podél popsané již řady andělů ve klenbě vítězného oblouku. Písmena . . .AMCΛI. . . četl totiž: *A*nno *M*illesimo *C*entesimo sexto, t. j. roku *1106* Arci — právě tento zbytek onoho nápisu při obnově maleb zmizel! Při známé svědomitosti Trappově nemáme ovšem příčiny pochybovati o pravdivosti jeho udání. Třeba však také míti na paměti, že i Trapp zjistil pouhé zlomky nápisu, které dopouštějí sice domněnku, nikoli však úplně spolehlivého výkladu.

4. Vrchol kupole.

Vnitřní plocha, třetím kruhem uzavřená pokryta jest opět malbami obsahu náboženského a to způsobem velmi významným.

Především vidíme tu čtyry postavy andělské (obr. č. 15.), čelem v před, postavené do kříže hlavami k sobě. Jsou to s e r a f í n i, mající po třech párech křídel. Nejspodnější pár, zároveň největší, položen křížem přes sebe. tak že pokrývá celé tělo, z něhož viděti jenom bosé nohy do polou lýtek, druhý pár křídel visí rovnoběžně s tělem, kdežto třetí, zároveň nejmenší pár zdvižen vzhůru nad hlavu a položen opět přes sebe tak, že tvoří nad hlavou jakoby stříšku, resp. poněkud trojhranný nimbus. Bosýma nohama stojí tři andělé na malém kolečku, čtvrtý však takového kolečka pod nohama nemá. Barva křídel je bílá s hnědými partiemi; vlasy vlnité jsou buď černé buď rusé.

V prostorách mezi těmito anděly pak vyobrazeni jsou čtyři e v a n g e l i s t é. Všichni sedí na lavicích žlutohnědých, obráceni jsou buď k levé, buď k pravé straně, a píšou v knihách, které leží před nimi rozevřené na pultech. Jejich sukně, řásnaté, až na nohy spadající, jsou u třech růžové, u čtvrtého je červená. Přes ni splývá šat svrchní, uspořádaný na způsob vlajících draperií. Kolem hlav jsou glorioly. Nad hlavou jednoho vznáší se okřídlená hlavička andělská, nad hlavou druhého vylétá z oblaku – stejně znázorněného jako u obrazu Spasitelova v apsidě — pták (orel); malby ve vrcholu klenby byly, jak už řečeno, velmi porouchány; dle řečeného nemůže však býti pochybnosti, že nad hlavami obou ostatních evangelistů byly jejich příslušné přímětky: okřídlený lev a okřídlený vůl. (Trapp neshledal u evangelistů nižádných přímětků.) Vlastní střed kupole tvoří široký, ornamentovaný kruh, v němž se vznáší bílá holubice. Zdali tato závírka maleb v kupoli je původní, či domyslem restaurátorovým (Trapp se o holubici nezmiňuje), není nám známo.

C. Všeobecné a závěrečné úvahy.

Nástěnné malby hradní kaple Znojemské nejsou pravými freskami, t. j. barvy nejsou nanášeny na mokrou omítku. Při freskách pronikne totiž barva omítku, čehož při těchto malbách není. Ony byly provedeny na omítce suché tím způsobem, že na jemném nátěru, jímž omítka pokryta, nakresleny napřed kontury rudkou[15]), načež plochy konturové vyplněny barvami.

Dle zprávy Trappovy byly barvy upotřebené v hradní kapli Znojemské, vesměs minerálné. Stínů není tu žádných; následkem toho nevystupují malby plasticky. Kresba arci není bezvadná; zejmena nohy jsou často nepoměrně dlouhé. Charakteristické je sytě zelené a tmavomodré pozadí, na němž figury jsou namalovány. Právě takové pozadí shledáváme na př. na nástěnných malbách dómu Kerkského (Gurk, Korutany, Mittheilungen der Central-Commission zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkmale, XVI., tab. III.)

Trapp tvrdí, že technické provedení maleb, způsob zobrazení figur a kroj, jakož i zbroj jejich jest přiměřena způsobu druhé polovice XI. století a první polovice století XII. více než způsobu druhé polovice století XII. Připouštíme, že štíty mají tvar normanský stol. XI. a XII. Barvy jejich jsou zcela nahodilé, a ozdoby jejich jsou pouhými ornamenty, nikoli snad znaky či erby. Praporce nebyly ve stol. XI. ještě obvyklými jako znamení válečné. Teprve z XII. stol. máme historické zprávy o tom, že vojska používala v bitvách praporců. Tak v bitvě u Chlumce r. 1126 mezi Soběslavem I. a císařem Lotharem nesli Čechové praporec sv. Vojtěcha na kopí sv. Václava. Praporce byly již té doby odznakem lenním. Tak r. 1138 obdržel Vladislav v Bamberku knížecí prapor český. Důležité je vyobrazení sv. Václava v kodexu Vyšehradském, který se klade až do XI. stol.; vidíme tam tohoto světce českého, třímajícího v ruce praporec. Praporec takový viděti také na mincích Oldřichových, Břetislavových atd.

Pozoruhodno je, že ani jediná z figur hradní kaple Znojemské nemá meče. Ani pancéřů žádných tu neviděti. Za to však jsou sukně některých figur tak vzorkovány, že by se mohly považovati za drátěné, pletené košile, — pakli to nejsou krajky na obrubě sukní.

Pokrývku hlavy shledáváme při historických postavách hradní kaple Znojemské toliko ve dvou případech najisto, v třetím je pochybná. Především je to postava krále v třetím kruhu obrazovém, která nese na hlavě korunu. Tato má podobu vínku čili kroužku s ozdobami liliovitými nebo jetelovými. Po druhé pak nacházíme při jedné postavě bez krzna přilbu, kterou starší badatelé o této kapli a po nich i Trapp shledali podobnou mitře biskupské. Na základě toho domnívá se Trapp viděti v oné postavě Spytihněva, jemuž papež Mikuláš II. r. 1059 udělil mitru. O pokrývce hlavy domnělého Trappova sv. Václava nelze nám mluviti, ježto tato figura po restauraci je prostovlasá a také před obnovou dle samého doznání Trappova měla jen jakousi pokrývku tvarů naprosto nejasných.

---

[15]) Tvrzení Gruebrovo (Kunst des Mittelalters in Böhmen, I. 131), že kontury taženy jsou černou tuší, je nesprávné.

Z postav druhého a třetího kruhu jest jediná najisto ženská, totiž ona, stojící na epištolní straně vítězného oblouku[16]).

Nejvýznačnější částí oděvu postav mužských je krzno, lemovaný to a podšitý plášť, sepjatý zpravidla na pravém rameni, tak že nechával pravé rámě úplně volné. Taková krzna nalezáme nejenom v kodexu Vyšehradském, ale i v legendě Wolfenbüttelské, pocházející z X. stol., kdež zejmena sv. Václav i Boleslav I. právě takovými krzny jsou oděni. (Vyobrazení v Památkách archaeol. a místop., XIV., a v Zíbrtových Dějinách kroje v zemích českých, I, 68.)

Zvláštní pozornosti zasluhují lišty (lemování) na krznech, dokazujíce, že již tehdy Čechové mívali i mužský šat vyšívaný. Nohavice jsou vesměs přiléhavé a často spojeny s obuví, ač někde také viděti samostatné střevíce, někdy v lalůčky vybíhající a v zobáky prodloužené.

Tváře jsou celkem málo výrazné, a co do vlasů a vousů nalezáme naprostou rozmanitosť: tváře bezvousé, nebo toliko s kníry, ale také s plnovousem, a to vždy krátce, do špičky přistřiženým; také vlasy jsou tu krátce přistřiženy, tu zase dlouhé, vlnité, na šíji splývající, z pravidla uprostřed rozčesané. Také barva vlasů i vousů je rozmanitá, černá, kaštanová, rudá, rusá i světlá.

Jestliže v obrysech postav historických hradní kaple Znojemské nenacházíme stopy vlivu byzantského, any postavy ty nemají oné ztrnulosti, jakou se toto umění vyznačuje, nýbrž nakresleny jsou do jisté míry v živějším pohybu, — za to tím více ohlasu umění byzantského nalezáme ve výjevech náboženských, především pak v malbě, pokrývající vrchol kupole. Uspořádání tohoto nejvyššího cyklu, zobrazení šestikřídlých serafínů a rovněž schematické zobrazení evangelistů upomíná živě na vzory byzantské. Srovnáme-li pak spodní cyklus výjevů z dětství Ježíšova se starými památkami uměleckými, časově určenými, najdeme úplnou srovnalosť charakteru těchto maleb s výtvory uměleckými, najisto z XII. stol. pocházejícími. Jsou to v přední řadě zmíněný již kodex Vyšehradský a Verdunský oltář v Klosterneuburku.

Jestliže tedy Grueber v díle výše citovaném (II, 131) klade malby hradní kaple Znojemské teprve do polovice XIII. století, nemůžeme s ním souhlasiti, a přímo popíráme tvrzenou jím současnosť těchto maleb s malbami Zvíkovskými v Čechách, jejichž charakter se znamenitě liší od rázu maleb Znojemských. Po našem náhledu náleží malby Znojemské ještě století dvanáctému. Zdali však domněnka Trappova, jenž malby Znojemské klade na samý začátek dvanáctého století, je správná, to rozhodnouti ponecháváme znalcům povolanějším.

---

[16]) Několik figur třetího kruhu, mezi oněmi totiž, které nemají pláště, činí sice na první pohled dojem, jakoby to byly postavy ženské, zvláště proto, že se zdá, jakoby jim byla naznačena ženská prsa. Avšak postavy tyto mají vesměs krátké, sotva pod kolena sahající mužské sukně (ženská sukně spadala až na zem, jak viděti na postavách nepochybné ženských) a mimo to drží i praporec i štít, tedy přímětky válečníků. Komicky působí zajisté za takových okolností poznámka Gruebrova v jeho několikráte již zmíněném díle „Die Kunst des Mittelalters in Böhmen," II. 131: „Die sämmtlichen Figuren sind schlank und langgestreckt, doch besitzen die Frauen, was sonst an alten Bildern nicht vorzukommen pflegt, ungemein volle Busen, ein Zeichen, dass der Maler seine Ideale in Mähren gefunden hat." (!)

Každým způsobem jest hradní kaple Znojemská nejstarší galerií Přemyslovců, nejstarší sbírkou portrétů českých panovníků z rodu Přemyslova. Abstrahujeme-li od náhrobků některých Přemyslovců, s vytesanými v kameni podobiznami jejich, pak od pečetí a mincí, tedy nejbližší co do času souborná galerie portrétů panovníků českých z rodu Přemyslova datuje se teprv až z r. 1543, kdy Jan z Hasenburka nakreslil obrazy všech těchto panovníků perem ve formátě kvartovém a tento rukopis pak daroval králi Ferdinandovi I. Rukopis tento chová se v cís. dvorní knihovně vídeňské pod č. 8043 sbírky rukopisné a byl opětovně vydán tiskem.

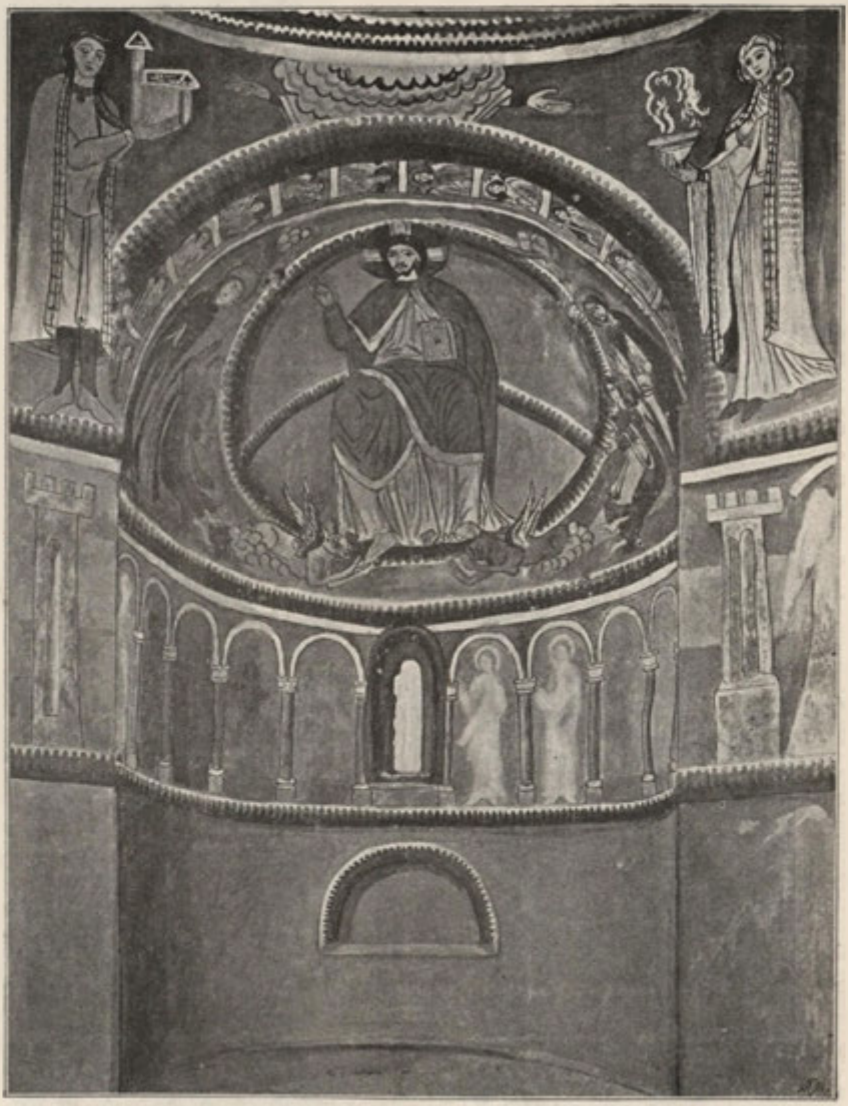
Rozumí se, že tyto portréty jeví zcela jiný ráz nežli nástěnné malby Znojemské. Není tu již onoho poměrného klidu v držení těla, ani oné schematičnosti, kterou se vyznačují ještě malby Znojemské — arci na úkor věrnosti při zobrazování osob. Kresby Hasenburkovy postrádají autentičnosti měrou ještě mnohem větší, neboť kreslič, an náležel již zcela jiné době, jinému období kulturnímu a uměleckému, kdy vyšší vrstvy obyvatelstva v našich zemích zcela jinak se odívaly nežli jejich předkové před stoletími, a nemaje patrně před rukama obrazů, s vyobrazenými osobami současných, dal se vésti svou fantazií, oblekaje zvláště nejstarší knížata v úbor celkem vymyšlený. Abychom jenom nejzajímavější postavu z toho cyklu vytkli: Přemysl oráč oděn je spíše jako turecký sultán nežli jako slovanské kníže. Hlavu kryje turban, tělo zahaleno je jakýmsi kaftanem nebo županem, sahajícím až po zem, spjatým pod krkem sponkou, na rukávech pak jsou nad lokty třásně na způsob oněch při stejnokroji hornickém. Vlasy jsou dlouhé, vlnité, kníry taktéž dlouhé, tvář jinak bezvousá.

Kresby Hasenburkovy sloužily moderním malířům českým na mnoze za vzory při vypodobňování českých panovníků. Nyní, po obnově maleb Znojemských, dána jest umění českému možnost poměrné korrektury bývalého vyobrazování nejstarších panovníků českých. —

Z tohoto popisu a úvah k němu připojených vysvítá zajisté veliká důležitost této umělecké památky pro dějiny umění, vzdělanosti, krojů atd. v zemích českých za prvních dob historických. Jest to památka, že jí není rovno ani na Moravě, ani v Čechách, a v některém směru ani v celé říši; jest to pravý umělecký klenot, jímž vlasť naše po právu může se honositi[17]).

[17]) Obr. č. 6, 12, 13, 14 a 15, pak tabulky I., IV. a V. k tomuto článku kreslila sl. M. Wanklova, tab. II. pak prof. Bengler) ve Znojmě.

Tab. I.

Apsis hradní kaple Znojemské.

Malby v apsidě hradní kaple Znojemské.

Tab. III.

Ze spodního kruhu obrazového v hradní kapli Znojemské.

Tab. IV.

Skupina Přemyslova v hradní kapli Znojemské.

1.

2.

3.

4.

Z třetího kruhu obrazového v hradní kapli Znojemské.